مدیریت شهری
شماره ۴۸ پاییز ۱۳۹۶
No.48 Autumn 2017
۴۳۵-۴۵۸
زمان دریافت مقاله: ۱۳۹۵/۱۱/۲۳ زمان پذیرش نهایی: ۱۳۹۶/۴/۱

بررسی چگونگی تجلی آموزه‌های اسلامی در کالبد مسکن؛ نمونه موردی: خانه سنتی در اقلیم گرم و خشک ایران

احمد امین‌پور- استادیار گروه معماری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اصفهان، اصفهان، ایران.
رامین مدنی- استادیار گروه معماری، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اصفهان، اصفهان، ایران.
حامد حیاتی*- دانشجوی دکتری تخصصی معماری اسلامی دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اصفهان، اصفهان، ایران.

چکیده

با اینکه اصول اسلام، حقایقی ثابت و تغییرناپذیر است که برای همه زمان‌ها وضع شده، ولی فروع آن زیاد بوده و اجتهاد ضرورت دارد. یعنی در هر عصر و زمانی به افراد متخصص نیاز است تا اصول اسلامی را با مسائل متغیری که در زمان پیش می‌آید تطبیق داده و معین نمایند که این مسائل وارد بر چه اصولی است، بدیهی است اصولی که در مورد مسکن وضع شده از این قاعده مستثنی نبوده و باید بازشناسی و با شرع و شرایط زمان انطباق داده شود. آموزه‌های اسلامی ارائه شده در قرآن مجید و کلام معصومین(علیهم السلام) راهبردهای مفهومی و عملی مشخصی را به صورت اصولی فرا زمانی و فرا مکانی ارائه داده که قابل بهره برداری هستند، از آن جایی که آموزه‌های اسلامی بر فضاهای زیستی از جمله مسکن تأثیر بسیار مفید و مثبتی دارد لذا مطالعه و تحقیق در این رابطه حائز اهمیت است. این پژوهش بر آن است که نقش آموزه‌های اسلامی را در چگونگی شکل‌گیری محیط مسکونی مورد تحلیل و بررسی قرار دهد. در این پژوهش آموزه‌های اسلامی به عنوان باورها و ارزش‌های دینی ساکنان خانه به مثابه متغیر مستقلی است که بر ساختار کالبدی خانه به عنوان متغیری وابسته مؤثر واقع می‌شود. به صورتی که پس از مطالعه دقیق آموزه‌های اسلامی از آیات قرآن و احادیث معتبر، چگونگی تأثیر این عوامل و تجلی آن در نمونه‌های موردی، مورد بررسی دقیق قرار گرفته‌اند. روش پژوهش از نوع توصیفی- تحلیلی است و با انتخاب نمونه مسکن‌های سنتی در اقلیم گرم و خشک ایران انجام شده است. نتایج پژوهش نشان می‌دهد که فضاسازی خانه و مسکن در اسلام متناسب با نیازهای مادی و معنوی آنها و در واقع مبتنی بر آموزه‌های اسلامی است. لذا براساس این آموزه‌ها هویت ظاهری مسکن با نیازهای مادی هماهنگ است و نیز هویت دینی مسکن با نیازهای معنوی انسان سازگار و هماهنگ است.

واژگان کلیدی: مسکن، آموزه‌های اسلامی، معماری اسلامی، خانه‌های مسلمانان.

Study of how to manifest Islamic teachings in the housing complex; Case study: Traditional House in the warm and dry climate of Iran

Abstract

Although the principles of Islam are fixed and irreversible truths that have been laid down for all time, but the farewell is high and ijtihad is necessary. That is, at any time and time, it is necessary for specialist experts to adapt the principles of Islam to the changing issues that occur in time, and to determine what these issues are based on. It is evident that the principles laid down for the housing laid down from this The rule is not an exception and should be recognized and adapted to the rules and conditions of the time. The Islamic teachings presented in the Holy Qur'an and the Word of the Innocents (PBUH) provide conceptual and practical strategies in the form of metaphysical and metaphysical principles that can be exploited, since Islamic teachings on biological spaces such as Housing has a very positive and positive effect, so studying and researching is important in this regard. This research studies the role of Islamic teachings in how to form a residential environment. In this study, Islamic teachings as religious beliefs and values of residents of the home are an independent variable that influences the physical structure of the home as a dependent variable. Following the detailed study of Islamic teachings from the Quranic verses and authentic Hadiths, the effect of these factors and its manifestation in the case examples has been carefully considered. The research method is descriptive-analytic and has been done by choosing traditional analgesics in a warm and dry climate in Iran. The results of the research show that the spatialization of home and housing in Islam is proportional to their material and spiritual needs and is in fact based on Islamic teachings. Therefore, based on these teachings, the apparent identity of housing is in harmony with material needs, and the religious identity of housing is consistent with the spiritual needs of man.

Key words: Housing, Islamic teachings, Islamic architecture, Muslim houses.

این مقاله برگرفته از پایانامه‌ی دوره دکتری تخصصی معماری دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه هنر اصفهان با عنوان «بارشناسی راهبردهای طراحی مسکن براساس آموزه‌های اسلامی» است.
* نویسنده مسؤل، شماره تماس: ۰۹۱۸۹۸۹۸۱۹۰، رایانامه: Email: hamedhayaty@yahoo.com

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-03]

مقدمه

اسلام از ابتدا تا به امروز یک دین شهری و مدنی به حساب می‌آید که به علت همین خصیصه خود، ساختار شهرها و سکونتگاه‌ها را باسازی و پیرایش کرد. لذا اسلام دینی شهری مطرح شده که برای تحقق آرمان‌های خود نیاز به شهر داشته است (ملکشاهی،۱۳۸۰، ص ۱۶۲). چیستی و چگونگی شهر و شهر اسلامی در آموزه‌های اسلامی نیازمند تعمق و تتبع وسیع در منابع ارائه کننده این آموزه‌هاست (غنیزاده، ۱۳۸۵، ص ۲۰۰). بیشترین تعلیمات اسلام، به بهترین شکل در محیطی شهری نمود پیدا میکنند (Saoud Rabah, 2002, 1). اندیشه اسلامی در شهر دارای ویژگی‌های منحصر به خود است که حصول به آنها میتواند سبب رسیدن به حیات طیبه[1] در فضاهای زیستی بشر و موفقیت توأمان مادی و معنوی شهروندان گردد. شهرهای امروزه ما در سرزمینهای اسلامی به دلیل بی‌توجهی به مبانی نظری و اندیشه اسلامی در طراحی فضاهای زیستی خود نیازمند احیا و باز طراحی مجدد با قرائت آموزه‌های اصیل اسلامی و با رجوع به سنت و کتاب خدا است (ستاری، ۱۳۹۰، ص ۴۸). طراحی خانه یکی از موضوعات مهم در حوزه معماری و طراحی شهری است که بطور مستقیم با تمامی ابعا وجودی انسان ارتباط دارد و در هر فرهنگ و بوم شکلی متناسب با بستر خود پیدا میکند. با توجه به ابعاد همه شمول فرهنگ اسلامی، خانه و مسکن منتسب به این فرهنگ نیز میبایست شامل چنین ویژگی باشد، خانه و مسکن یکی از اساسی‌ترین نیازهای بشر است که بخش اعظمی از ساخت و سازهای درون شهری مربوط به این نوع کاربری می‌باشد. به همین دلیل رویکرد اتخاذ شده برای طراحی آن بر روی کل شهر اثر گذاشته و دارای جنبه اجتماعی قوی‌ایی می‌باشد. بنابراین در شهر اسلامی باید اصول و معیارهای طراحی مسکن از منظر اسلام در مراحل مختلف کار مد نظر قرار گیرد (نقرهکار، ۱۳۹۱، ص ۲). همانطور که از آموزه‌های اسلامی بر می‌آید؛ مسکن مناسب باید شرایطی داشته باشد که بتواند فراهم آورنده آرامش و آسایش برای ساکنان خویش باشد. اگر برای مسکن شرایط و خصوصیاتی بر مبنای آموزههای اسلامی تدوین شود؛ میتوان با تطبیق این خصوصیات بر زمان‌ها و مکان‌های مختلف، تصمیم صحیح و مناسب را در طراحی مسکن اسلامی اتخاذ نمود (نقیزاده، ۱۳۷۹، ص ۹۲). لذا در آغاز پژوهش، مطالعه، بر روی منابع مختلف مانند آیات قرآن و تفاسیر مربوطه، احادیث و روایات مستند که به گونه‌ای به معماری پرداخته‌اند، انجام خواهد شد. جهت بررسی و تطبیق گزاره‌های معنایی آیات قرآن تعدادی از خانه‌های سنتی به عنوان نمونه‌های شاهد انتخاب میگردد، و بر این اساس موضوعات کاویده خواهد شد.

مباحث نظری

عوامل اصلی مؤثر بر شکلگیری خانه

از آنجایی که دین و مذهب به عنوان پدیدهای الهی بروز اجتماعی و فرهنگی دارد، منشأ ایجاد تغییر، تفاوت و تباین در مکانهای گوناگون بوده است (تولایی، ۱۳۸۰، ص ۶۲). فرهنگ از جهان‌بینی نشأت گرفته و یکی از کاملترین نمود عینی آن در معماری ظهور یافته است، معماری تجلیگاه سنن و فرهنگ جامعه است و بر مبنای تصوری که انسان از هستی دارد، طراحی و ساخته میشود، لذا نظام فضائی سکونتگاه یا مسکن انسان بازتابی از اندیشه و بخشهایی از جهان‌بینیاش میباشد (معماریان، ۱۳۸۹، ص ۴). مسکن یکی از مهمترین عناصر معماری شهر بوده و نظام ارتباطی آن در فرهنگ اسلامی با نگرش بر نیازهای فطری انسان و با توجه به مراحل گوناگون رشد او، بدنبال محیطی است که موجب سلامت جسم و تکامل روحیاش شود. انسان از دیرباز نیازمند ساخت خانه، به مقاصد مختلفی بوده است، این مقاصد ریشه در دیدگاه وی به جهان و نیازهای وی است. به عبارتی دیگر، با تغییر دیدگاه انسانی نسبت به جهان، نوع معماری خانه وی نیز مسیر متفاوتی پیموده است (بمانیان، ۱۳۹۱، ص ۶۶۳). ادیان، اندیشه‌ها و مکاتب فکری، مفاهیم و راه‌حلهای مختلفی جهت تبیین مسئله سکونت بیان داشته‌اند، اسلام نیز به عنوان یکی

۱. سوره نحل آیات ۹۵ تا ۱۰۰ ناظر به مفهوم حیات طیبه قرآنی است. ضمن آنکه واژه قرآنی حَیَوةً طیِّبَةً در آیه ۹۷ سوره نحل ذکر شده است.

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-03]

از ادیـان آسـمانی، بـه ایـن موضـوع توجـه ویژه‌ای داشـته اسـت. بررسـی تاریخـی نشـان می‌دهـد، مسـلمانان در امـر خانه‌سـازی براسـاس مضامیـن شـرعی، اهتمـام ویـژه‌ای داشـته‌اند (مرتضـی، ۱۳۸۷، ص ۱۲). بـه گفتـه بورکهـارت، معمـاری اسـلامی برگرفتـه و براسـاس تفکـر اسـلامی و قوانیـن ویـژه آن اسـت (معماریـان، ۱۳۸۹، ص ۲). لـذا خانـه بیـش از آن کـه سـاختاری کالبـدی باشـد، نهـادی بـا عملکـرد چنـد بعـدی متأثـر از اجتمـاع، فرهنـگ، آیینـه‌ای مذهبـی، اقتصـاد و اوضـاع محیطـی اسـت. از آنجـا کـه سـاخت خانـه امـری فرهنگـی اسـت، شـکل و سـازمان نیـز متأثـر از فرهنگـی اسـت کـه خانـه محصـول آن اسـت (راپاپـورت، ۱۳۶۶، ص ۴۶). شـکل خانـه نتیجـه نیروهـای فیزیکـی یـا هـر علـت مجـرد نیسـت، بلکـه نتیجـه گسـترده عوامـل اجتماعـی و فرهنگـی اسـت (راپاپـورت، ۱۳۸۸، ص ۸۳). فرهنـگ عامـل اصلی شـکل‌گیـری خانـه اسـت و عامـل اقلیـم و سـایت و اقتصـاد عوامـل درجـه دو محسـوب میشـود. در کنـار نقـش اصلـی عامـل فرهنـگ، مذهـب را میتـوان بـه عنـوان نیـروی محرکـه مهـم دانسـت. مذهـب در واقـع تصویـر مشـخص از عالـم هسـتی را ارئـه داده و سـازندگان بنـا سـعی میکننـد ایـن تصویـر را در سـاختمان خـود نشـان دهنـد، مذهـب تأثیـر خـود را بـر بناهـا بیشـتر از سـایر عوامـل نشـان میدهـد چنانچـه در منطقـه‌ای کـه از نظـر شـکل زمیـن و آب و هـوا و اقلیـم در یـک شـرایط قـرار دارد دو گونـه متفـاوت خانه‌هـا را مشـاهده میکنیـم (معماریـان و دیگـران، ۱۳۸۹، ص ۲۳)، ماننـد خانه‌هـای مسـلمانان و زرتشـتیان در یـزد و کرمـان.

باورهـای فرهنـگ ایرانـی کـه برگرفتـه از جهانبینـی اسـلامی اسـت، اسـاس معمـاری اسـلامی را شـکل می‌دهنـد. معمـاری اسـلامی، بـه سـبب تکیـه بـر اصـول و باورهـای معنـوی بعنـوان معمـاری موفـق در ایجـاد فضـای مطلـوب انسـانی مطـرح اسـت، از ایـن رو میتوانـد در تعریـف ژرف سـاختهای نظـری یـک معمـاری اسـلامی مناسـب بـرای نیازهـای روزآمـد، مـورد اسـتفاده و بهـره‌بـرداری قـرار گیـرد (امینپـور و حیاتـی، ۱۳۹۴، ص ۴۸). بـا توجـه بـه نیـاز ارتقـاء کیفـی مسـکن، بـه نظـر میرسـد کـه میتـوان از مبانـی و اصـول معمـاری اسـلامی بهـره بـرد (نقیـزاده، ۱۳۹۳، ص ۳۲۱۳). در معمـاری اسـلامی از مفاهیـم جـاودان الهـی و تعالیـم روحبخـش اسـلامی و آموزه‌هـای معنـوی بـه عالیتریـن شـکل ممکـن مـی‌تـوان بهـره جسـت (مهدوینـژاد، ۱۳۸۳، ص ۵۹).

خانه‌های مورد بررسی

۱. خانـه احسـان: خانـه تاریخـی احسـان در محلـه درب بـاغ کاشـان واقـع شـده اسـت. ایـن خانـه بـا دو حیـاط بـزرگ اندرونـی و بیرونـی سـاخته شـده اسـت کـه در چهـار جبهـه حیـاط، فضاهایـی سـاخته شـده کـه سـه جبهـه آن دارای اهمیـت بیشـتری اسـت. محـور اصلـی خانـه شـمالی و جنوبـی و دارای حیاطـی بـا حـوض کشـیده و باغچه‌هـای قرینـه میباشـد. مهمتریـن مجموعـه خانـه در جبهـه شـمالی قـرار گرفتـه کـه بـه صـورت دو طبقـه بنـا شـده اسـت. در زیـر ایـن جبهـه و همکـف حیـاط بزرگتریـن سـرداب خانـه قـرار دارد کـه تزیینـات بسـیار زیبایـی از کاربنـدی و یزدیبنـدی در آن دیـده میشـود. در جبهـه جنوبـی حیـاط و روبـروی ایـوان ضلـع شـمالی، ورودی یـک سـرداب بـزرگ و دو زیرزمیـن کوچـک قرینـه در کـف حیـاط دیـده میشـود. در میانـه ایـن جبهـه و بـر روی سـقف سـردابها تـالار پنجـدری بزرگـی بـا دو دهلیـز جانبـی (کریـاس) قـرار گرفتـه اسـت. بـه نظـر میرسـد ایـن جبهـه قسـمت تابستان‌نشـین خانـه را تشـکیل میدهـد. دومیـن مجموعـه فضایـی جبهـه شـرقی، شـامل حوضخانـه نسـبتا مرتفعـی اسـت کـه بـا حـوض هشـت گـوش و فضاهـای قرینـه دیگـر میـان ایـن جبهـه بنـا شـده اسـت (فرخیـار، ۱۳۹۲، ص ۲۸۲).

۲. خانـه آلیاسـین: ایـن خانـه در خیابـان امـام و در محلـه پشـت مشـهد کاشـان قـرار دارد کـه بـا یـک حیـاط مرکـزی بـزرگ در گـروه خانه‌هـای یـک حیاطـه‌ای قـرار میگیـرد کـه در سـه جبهـه دارای سـاخت و سـاز میباشـد. فضاهـای آن متشـکل از یـک بخـش اصلـی شـامل حوضخانـه، تالارهـا و اتاقهـای پیرامـون آن اسـت کـه در جبهـه شـمالی حیـاط و دو بخـش قرینـه در دو جبهـه‌ی شـرقی و غربـی واقـع شـدهاند. در جبهـه جنوبـی تنهـا بـا دیـوار طـاق نماسـازی شـده حیـاط را محصـور کـرده اسـت. جبهـه شـمالی در مرکـز خـود سرپوشـیده مرتفـع بـا سـقف گنبـدی شـکل دارد. ایـن سرپوشـیده کـه فضـای داخلـی آن از تقسـیمات دو طبقـه برخـوردار اسـت بـا سـقفی گنبـدی دارای کلاه‌فرنگـی (نورگیـری) بزرگـی اسـت کـه بـا پنجره‌هـای مشـبک آجـری و تزیینـات زیبـای کاربنـدی و نقاشـی بـه نحـو بسـیار زیبایـی پوشـیده شـده اسـت. دو جبهـه

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-03]

غربـی و شـرقی حیـاط، کمابیـش ماننـد هـم هسـتند، بـه خصـوص آنکـه شـکل قائدهـی فضاهـای واقـع در وسـط هـر یـک از ایـن دو جبهـه مشـابه یکدیگـر اسـت. ایـن دو جبهـه تنهـا در عناصـر میانـی متفاوتنـد (همـان، ص ۱۵۲).

۳. خانـه لذیـذی: خانـه قدیمـی لذیـذی بـا مسـاحتی حـدود ۸۰۰ متـر مربـع در خیابـان آیـت‌الله کاشـانی و در محلـه طاهـر و منصـور واقـع شـده اسـت. خانـه لذیـذی بـه شـکل چهـار صفـه بنـا شـده اسـت و بنابرایـن در چهـار جبهـه چهـار مجموعـه فضایـی اسـت کـه دو جبهه اصلـی آن بـه صـورت تابستان‌نشـین و زمستان‌نشـین بنـا شـده اسـت. در ایـن خانـه براسـاس الگوهـای معمـاری درونگـرا، فضاهـای گوناگـون مشـتاقانه بـه گـرد حیـاط مرکـزی کـه بخـش اصلـی خانـه اسـت حلقـه زده و بـه آن نظـر دارنـد. همـه جبهه‌هـای حیـاط در حـد دو طبقـه و هـم ارتفاعانـد و بـه ایـن ترتیـب همچـون حصـاری سـاده حیـاط را در برگرفته‌انـد و از ایـن نظـر هیـچ یـک از جبهه‌هـا بـر دیگـری رجحـان ندارنـد. در جبهـه شـمالی حیـاط، تـالاری بـزرگ قـرار دارد کـه در دو طـرف آن کفشـکنهای قرینـه (کریـاس) تعبیـه شـده اسـت. در جبهـه جنوبـی، ایـوان کم‌عمـق وی مرتفعـی دیـده میشـود کـه از طریـق دو راه‌پلـه (کریـاس) مـی‌تـوان بـدان دسترسـی پیـدا کـرد. در جبهـه غربـی یـک تـالار پنجـدری و در دوسـوی آن دو کریـاس قرینـه بـه همـراه دو اتـاق سـهدری قـرار گرفته‌انـد. در جبهـه شـرقی نیـز همیـن فضاهـا دوبـاره تکـرار شـده میشـوند (همـان، ص ۲۴۲).

بررسـی آموزه‌هـای اسـلامی مؤثـر بـر شـکل‌گیـری کالبـد مسـکن

۱- تجلی اصل طبیعت در مسکن

سـوره توبـه آیـه ۷۲ ؛ وَعَدَ اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ وَ الْمُؤْمِنَت جَنَّـت تَجْـرِی مِـن تَحْتِهَـا الأَنْهَـرُ خَلِدِيـنَ فِيهَـا وَ مَسَـكِنَ طَيِّبَـةً فِـی جَنَّـت عَـدْنٍ وَ رِضْـوَنٌ مِّـنَ اللَّهِ أَكْبَـرُ ذَلِـكَ هُـوَ الْفَـوْزُ الْعَظِيـمُ.

ترجمـه؛ خداونـد بـه مـردان و زنـان بـا ایمـان، باغهایی (از بهشـت) کـه از پـای (درختـان) آن، نهرهـا جـاری و در آن جاودانـد و (نیـز) مسـکن‌هایی دلپسـند در بهشـت بریـن را وعـده داده اسـت. ولـی رضایـت و خرسـندی خداونـد، برتـر و والاتـر (از اینهـا) اسـت. ایـن همـان رسـتگاری بـزرگ اسـت.

تفسـیر؛ دیگـر از مواهـب الهـی بـه مؤمنیـن و مؤمنـات ایـن اسـت کـه خداونـد مسـکن‌های پاکیـزه و منزلگاه‌هـای مرفـه در قلـب بهشـت عـدن در اختیـار آنهـا می‌گـذارد (و مسـاکن طیبـۀ فـی جنـات عـدن). از احادیـث اسـلامی چنیـن اسـتفاده می‌شـود کـه «جنّـات عـدن» باغهـای مخصوصـی اسـت از بهشـت کـه پیامبـر (صلّـی الله علیـه و آلـه) و جمعـی از خاصـان پیـروان او در آنهـا مسـتقر خواهنـد شـد. «عـدن» در لغـت بـه معنـی اقامـت و بقـاء در یـک مـکان اسـت (تفسـیر برهـان، جلـد ۵، ص ۱۴۸).

– **حدیـث؛** امـام علـی (علیـه السـلام) میفرماینـد: نـگاه کـردن بـه سـبزه هـم و غـم را از بیـن میبـرد (بحـار الانـوار، جلـد ۶۳، ص ۲۹۱).

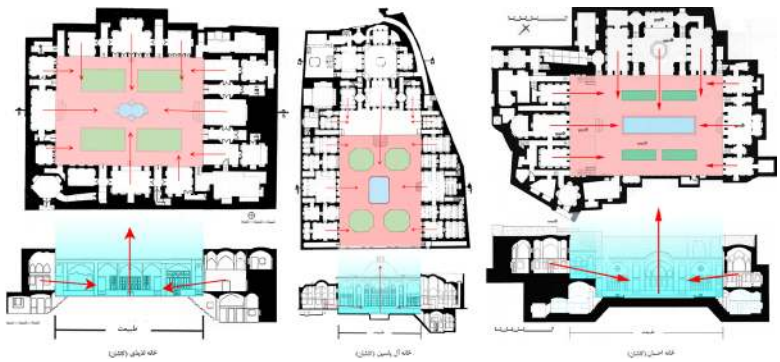
توضیحـات؛ اعتقـادات و باورهـای دینـی بـر شـکل‌گیـری مسـکن و فضـای سـبز آن تأثیـر گـذارده و در شـکلگیری مفاهیـم آن نقـش داشـته اسـت. افـزون بـر آیـات قرآنـی، در روایـات متعـددی از معصومیـن از جملـه کتـاب نهـج الفصاحـه، بـه جنبه‌هـای مختلـف فضـای سـبز اشـاره شـده اسـت (امینپـور و حیاتـی، ۱۳۹۴، ص ۵۳). بهشـت مکانـی اسـت کـه ارواح نیکـوکار در آن بـه سـعادت جاویـد میرسـند. ایـن دیـدگاه از ابتـدای تاریـخ بـا بشـر بـوده و مهمتریـن تفکـرات وی دربـاره حیـات پـس از مـرگ را بـه خـود اختصـاص داده اسـت (سـاربانقلی و زاهدیـان، ۱۳۹۳، ص ۱۶۲). در فرهنـگ اسـلامی، درخـت دالـی اسـت بـرای مفاهیـم جاودانگـی و سـرزندگی. از ایـن رو آوردن نقـش درخـت بروی کاشـی‌هـای آثـار معمـاری اسـلامی، تجدیـد دوبـاره نعمتهـا، و جاودانگـی در بـاغ مقـدس بهشـت را بشـارت میدهـد (طهـوری، ۱۳۸۱، ص ۸۵). معمـاران مسـلمان، همـواره کوشـیدند بـا برقـراری ارتباطـی نزدیـک و مأنـوس بـا طبیعـت پیرامونـی، بـرای کشـف راز و رمزهـای نهانـی خلقـت، گام بردارنـد. اینـان همزمـان بـا برقـراری ایـن ارتبـاط، بـا بهره‌گیـری از بیانـی نمادیـن و اسـتعاری، در قالـب صـور فیزیکـی و فضایـی کیفـی، بـه خلـق آثـاری رازگونـه و در عیـن حـال قابـل درک همـت گماردنـد تـا از ایـن رهگـذر، احدیـت و وحدانیـت ذاتـی مقـدس را بـه تصویـر بکشـانند و آدمـی را شایسـته حضـور در وادی او گردانـند (بمانیـان و همـکاران، ۱۳۸۹، ص ۴۸).

تفکـر در رابطـه طبیعـت، اجـزا و عناصـر آن، قوانیـن و نظـام حاکـم بـر جهـان هسـتی و همچنیـن غـور در

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-03]

هماهنگی و تعادل موجود در کائنات به عنوان تجلی علم و قدرت الهی یکی از مقولات بسیار مهمی است که متون اسلامی، به عنوان یکی از ابزارهای شناخت، موکدا انسان را به آن ترغیب و توصیه مینماید و قرآن تمام عالم طبیعت را یکسره آیه و نشانه برای شناخت ماورای طبیعت میخواند از این رو است میتوان گفت تعالیم اسلامی مسلمین را به این نکته بنیادین یادآور میگردد که تماس با طبیعت و تفکر و مداقه در آن احساس تذکر را در انسان بهوجود آورده و مطمئنا او را به سوی شناختی بهتر و آگاهانهتر نسبت به اصول اساسی اسلام، همچون توحید رهنمون خواهد کرد (امینزاده، ۱۳۷۹، صص ۵۵-۵۴) (جدول شماره ۱).

جدول ۱. چگونگی تجلی اصل طبیعت در کالبد مسکن سنتی، مأخذ: نگارندگان

بهرهگیری از عناصر طبیعت	خانه احسان		در تمامی این خانهها موارد ذیل مشاهده میگردد: – استفاده از منابع طبیعی نظیر نور آفتاب، هوا، آب، فضای سبز و غیره. – برای هماهنگی با طبیعت از تزئینات اضافی خودداری شده است. – ارتباط با زمین و آسمان به گونهی مشخص. – ترکیب ساختمان با طبیعت به معنای تلفیق اجزاء نسبت به کل و کل نسبت به جزء. – احترام به محیط طبیعی، تلفیق حجم و فرم طبیعی به گونهای که هریک مکمل یکدیگرند. – استمرار نمایش مصالح از داخل بنا به خارج بنا. – به کاربردن عنصر خط برای بیان بهتر. – احترام به فطرت و ذات مصالح به همان گونهای که هستند. – استفاده از حیاطهای داخلی درخت کاری شده و معطوف ساختن فضاهای زندگی به این حیاطها از عمدهترین ویژگیهای معماری این اقلیم است.
	خانه آل یس		
	خانه لذیذی		

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۸ پاییز ۱۳۹۶
No.48 Autumn 2017

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-03]

۲- رعایت اصل عدم اشراف در سازماندهی انتظام فضایی مسکن

سوره احزاب آیه ۵۳؛ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ لَا تَدْخُلُواْ بُيُوتَ النَّبِيِّ إِلَّا أَن يُؤْذَنَ لَكُمْ إِلَى طَعَامٍ غَيْرَ نَاظِرِينَ إِنَاهُ وَلَكِنْ إِذَا دُعِيتُمْ فَادْخُلُواْ فَإِذَا طَعِمْتُمْ فَانتَشِرُواْ وَلَا مُسْتَئْنِسِينَ لِحَدِيثٍ إِنَّ ذَلِكُمْ كَانَ يُؤْذِي النَّبِيَّ فَيَسْتَحْيِي مِنكُمْ وَاللّهُ لَا يَسْتَحْيِي مِنَ الْحَقِّ وَإِذَا سَأَلْتُمُوهُنَّ مَتَاعاً فَسْئَلُوهُنَّ مِن وَرَآءِ حِجَابٍ ذَلِكُمْ أَطْهَرُ لِقُلُوبِكُمْ وَقُلُوبِهِنَّ وَمَا كَانَ لَكُمْ أَن تُؤْذُواْ رَسُولَ اللّهِ وَلَا أَن تَنكِحُواْ أَزْوَاجَهُ مِن بَعْدِهِ أَبَداً إِنَّ ذَلِكُمْ كَانَ عِندَ اللّهِ عَظِيماً.

ترجمه؛ ای کسانی که ایمان آورده‌اید! به خانه پیامبر وارد نشوید مگر آن که به شما اجازه داده شود برای خوردن غذا، (به شرط آن که قبل از موعد نیایید) و در انتظار وقت غذا نباشید؛ ولی هرگاه دعوت شدید پس داخل شوید، و وقتی غذا خوردید پراکنده شوید، و (بعد از خوردن غذا) به گفتگو نپردازید؛ همانا این (گفتگوهای پس از غذا) پیامبر را آزار می‌دهد، امّا او از شما شرم می‌کند (و چیزی نمی‌گوید) ولی خداوند از (گفتن) حقّ شرم ندارد. و هرگاه از همسران پیامبر چیزی از وسایل زندگی (به عنوان عاریت) خواستید از پشت پرده بخواهید؛ این رفتار برای دل‌های شما و دل‌های آنان به پاکی و پاکدامنی است و شما حقّ ندارید که رسول خدا را آزار دهید و با همسران او پس از رحلتش ازدواج کنید که این کار نزد خداوند (گناهی) بزرگ است.

تفسیر؛ اینکه خدای عز و جل فرموده: «يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لا تَدْخُلُوا بُيُوتَ النَّبِيِّ إِلَّا أَنْ يُؤْذَنَ لَكُمْ» سبب نزولش این بود که چون رسول خدا (صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم) با زینب دختر جحش ازدواج کرد، و او را دوست می‌داشت، پس ولیمه‌ای درست کرد و اصحابش را به آن ولیمه دعوت کرد، و اصحاب بعد از خوردن غذا دوست می‌داشتند بنشینند، و با هم گفتگو کنند، و آن جناب دلش می‌خواست میهمانان خانه را برای او و همسرش خلوت کنند، پس خدای عز و جل این آیه را فرستاد که: ای کسانی که ایمان آورده‌اید! داخل خانه‌های رسول نشوید، مگر بعد از آنکه به شما اجازه داده شود، چون قبلا بدون اجازه هم داخل می‌شدند، و این آیه این کار را منع کرد، و نیز گفتگو کردن با همسران آن جناب را بدون پرده و حائل منع نمود (ترجمه تفسیر المیزان، جلد ۱۵، ص ۵۱۵).

حدیث؛ امام صادق(علیه السلام) در روایت نواهی فرمود: پیامبر(صلی الله علیه و اله) از سرک کشیدن به خانه همسایه نهی کرده و فرموده است: کسی که عمدا به محل حیا و حریم مرد مسلمانی یا غیر اهل خود نگاه کند، خداوند او را همراه منافقان محشور مینماید (من لا یحضره الفقیه، جلد ۴، ص ۱۳).

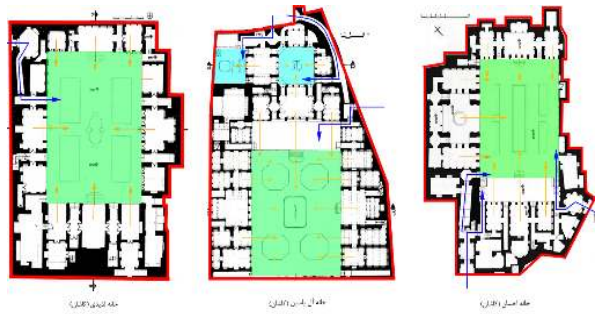
توضیحات؛ مصون بودن فضاهای داخلی مسکن از دید بیگانگان، موردی است که آسایش خانواده سخت بدان وابسته است در نتیجه مسکن به عنوان محل امن و آرامش خانواده باید به گونه‌ای مناسب، از مشرف قرار گرفتن در امان بماند به طور مثال مکانهایی از مسکن مثل حیاط یا محل اجتماع خانواده باید از دید و دسترسی بیگانه در امان باشد. در حالی که اتاقهای خاص باید از دید سایر اعضای خانواده نیز دور باشد (نقیزاده، ۱۳۸۷، ص ۴۴۸). معمار سنتی براساس فطرت پاک خود و با تکیه بر اصول دین به ساختن مسکن میپردازد. یکی از مهمترین اصولی که آموزه‌های اسلامی در رابطه با خانواده و در روابط اجتماعی به آن توصیه کرده پوشاندن دید و ایجاد محرمیت است؛ آنجا که میفرماید: به مردان و زنان مومن بگو دیدگان خویش را از نگاه غریبه‌ها باز گیرند و زینت خود را، جز آنچه آشکار است، آشکار نسازند. معمار سنتی هم با توجه به این اصل اقدام به طراحی مسکن سنتی میکند. تحقق مفهوم بیرونی و اندرونی، که با آداب زندگی یک خانواده مسلمان هماهنگی دارد پاسخی معمارانه به خواست فطری ساکنان که همانا حجاب داشتن و محفوظ ماندن از دید نامحرمان می‌باشد، است و در عین حجاب داشتن، حرمت و احترام میهمانان باقی میماند و بدین صورت با حفظ حریم اهل خانه، زندگی خانوادگی به هنگام میهمانی‌ها مختل نمیگردد و باعث افزایش آرامش روانی میشود (مسائلی، ۱۳۸۸، ۳۱-۳۲). جداسازی قاطع عمیق فضاهای حضوری و داخلی، از فضاهای خارجی و عبوری، با استفاده از مفصل بندیهای متعدد برای تشدید این جداسازی و ایجاد درونگرایی و محرمیت کامل با تأمین فضاهای باز داخلی که مطلوب و آرام و خودی هستند (نقرهکار، ۱۳۹۲، ص ۱۸۳).

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-03]

معمار سنتی ورودی مسکن را همچنین به گونه‌ای طراحی نموده است که مصداق آیه شریفه حجاب گردد. او با طراحی هشتی در ابتدای ورود، عرصه عمومی بیرون خانه را از عرصه خصوصی درون خانه، با رعایت بسته بودن دید نامحرمان، کاملا مجزا میکند. در این فضا، با ایجاد سکوهایی در بدنه هشتی، میهمانان غریبه و نامحرمان پذیرایی اولیه میگردند. در این فضا، معمار سنتی با توجه به خواست دینی ساکنان اقدام به خلق و ابداع فضا با مفهوم جدید مینماید. یکی دیگر از مصداقهای محرمیت و ایجاد آرامش روانی، طرح خانه‌ها بصورت درونگرا و رو به درون است. در اینگونه خانه‌ها امکان اشراف و احاطه از بیرون خانه به درون آن منتفی میگردد. و همچنین مرکز خانه و حیاط مرکزی از سر و صدای کوچه و فضاهای عمومی اطراف در امان میماند. این نوع تفکیک و استقلال خانه از محیط پیرامون، خود باعث به ارمغان آوردن آرامش به درونی میگردد (مسائلی، ۱۳۸۸، صص ۳۱-۳۲) (جدول شماره ۲).

جدول ۲. تجزیه و تحلیل کالبدی مسکن سنتی از منظر عدم اشراف براساس آیات و روایات، مأخذ: نگارندگان

شکستگی ورودی ↑ اشراف ↑ مرز تفکیک | اندرونی ● بیرونی ●

بررسی دید و عدم اشراف در خانه‌ها	خانه احسان	دید داخل به خارج: وجود ندارد. دید داخل به داخل (حیاط مرکزی) وجود دارد. دید خارج به داخل: وجود ندارد (جز درب ورودی).	دید از درب ورودی: ورودی اصلی تا یک هشتی و ورودی فرعی تا یک فضای تقسیم از فضاهای زندگی جدا شده و هیچ دیدی ندارد.	وضعیت محرمیت و دید: مطلوب
	خانه آل یس	دید داخل به خارج: وجود ندارد. دید داخل به داخل (حیاط مرکزی) وجود دارد. دید خارج به داخل: وجود ندارد (جز درب ورودی).	دید از درب ورودی: ورودی با یک هشتی و دالان نسبتا طولانی به فضاهای خصوصی و نیمه خصوصی میرسد و هیچ دیدی به فضاهای خصوصی ندارد.	وضعیت محرمیت و دید: مطلوب
	خانه لذیذی	دید داخل به خارج: وجود ندارد. دید داخل به داخل (حیاط مرکزی) وجود دارد. دید خارج به داخل: وجود ندارد (جز درب ورودی).	دید از درب ورودی: ورودی توسط یک دالان نسبتا طولانی به دیگر فضاها رسیده است و هیچ دیدی ندارد.	وضعیت محرمیت و دید: مطلوب

مدیریت شهری
فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۸ پاییز ۱۳۹۶
No.48 Autumn 2017

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-03]

۳- تجلی مفهوم همجواری در کالبد مسکن

سوره آل‌عمران آیه ۲۰۰

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُواْ اصْبِرُواْ وَ صَابِرُواْ وَ رَابِطُواْ وَاتَّقُواْ اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ.

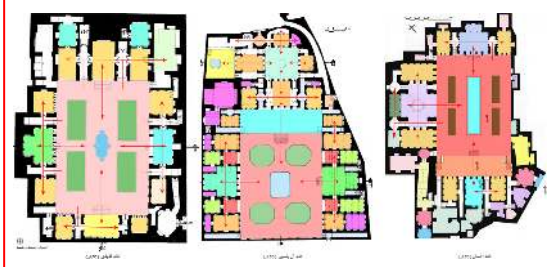
ترجمه؛ ای اهل ایمان صبور باشید و یکدیگر را به صبر سفارش کنید و با یکدیگر در ارتباط باشید و از خدا بپرهیزید، شاید که رستگار شوید.

تفسیر؛ در این آیه همه افعال بصورت امری، مطلق و بدون قید است، (مرابطه) از نظر معنا اعم ازمصابره است، چون مصابره یعنی اتحاد و پیوستن نیروها در برابر شدائد، اما مرابطه یعنی پیوستن همه نیروها و همه کارها در جمیع شئون زندگی اجتماعی دینی، چه در حال شدت و چه در حال خوشی، و مراد از این مرابطه این است که جامعه به سعادت حقیقی دنیوی و اخروی خود برسد، چون اگر این ارتباطات نباشد ممکن است، صبر هر کس به تنهایی یا علم هر کس به تنهایی یا مال هر کس به تنهایی سعادت آور باشد، اما نه سعادت کلی و تام و حقیقی. لذا در ادامه میفرماید: اگر با تقوی بوده و به حدود الهی پایبند باشید، در این صورت به هدف نهایی خود یعنی رستگاری حقیقی خواهید رسید (ترجمه تفسیر المیزان، جلد ۴، ص ۱۴۴).

حدیث؛ دو گروه هستند که خداوند در روز قیامت به آنها نگاه نمیکند: کسی که پیوند خویشاوندی را قطع کرده و همسایه بد (نهج الفصاحه، حدیث شماره ۱۴۹۴، ص ۲۵۸). زمانی که دو نفر همزمان تو را دعوت کردند، دعوت کسی که خانه‌اش به تو نزدیکتر است را قبول کن زیرا او همسایه تو است (نهج الفصاحه، حدیث شماره ۱۶۸۵، ص ۲۸۳).

توضیحات؛ خانواده کوچکترین اجتماعی است که ارتباطاتی با خویش، با اعضای خود و با جهان خارج دارد. طبیعتا هر یک از این ارتباطات، نیازمند فضاهایی مناسب برای فعالیتهای فردی و جمعی است که در مسکن رخ میدهند ارتباطات این فضاها با یکدیگر و با فضای خارج و تناسباتشان با ویژگی‌ها و مختصات و اهدافی که برای خانواده مطرح هستند و همچنین تناسباتشان با فعالیتهای مرتبط، موضوعاتی هستند که توجه طراحان را طلب می‌نمایند بنابراین، مسکن مناسب، شرایط مناسب را برای زیست ساکنین خویش به عنوان یک واحد بنیادین اجتماعی، نوع اشتغال، ویژگیهای وسایل ارتباط جمعی، تمایل به جدایی از خانواده در میان جوانان، ترک خانواده از سوی جوانان و تنها نهادن سالمندان، تغییر در سازمان فضایی مسکن و میل به دارا بودن فضایی اختصاصی (اتاق) از سوی تکتک افراد خانواده و بسیاری موضوعات از این دست، به عنوان عوامل دوری اعضا خانواده از یکدیگر عمل میکنند، بر برنامهریزان و طراحان است که به طریق مناسب در جهت تضعیف تأثیر این عوامل و تقویت ارتباط اعضای خانواده با استفاده از ویژگیها و آئینها و مراسم و ارتباطات فرهنگی اقدام کنند. و خانه‌ها را از محل ملاقاتهای احتمالی و حتی اجباری اعضا آن برهانند (نقیزاده، ۱۳۸۷، ص ۴۵۳). ارتباطات صحیح فضاهای داخلی به گونه‌ای است که اولا غریبه‌ها به فضای داخلی تسلط نداشته باشند و ثانیا قلمرو اعضای خانواده نیز به طریق مناسب از هم تفکیک شوند (همان، ص ۴۴۸). این بدان معناست که مسکن مطلوب در عین حالی که امکان ارتباط مناسب بین افراد و خانواده را فراهم میآورند. از بروز مزاحمتهای بصری، صوتی، روانی و امثال هم پیشگیری میکنند (همان، ص ۴۵۲) (جدول شماره ۳).

جدول ۳. چگونگی تجلی مفهوم همجواری فضاها در کنار یکدیگر در کالبد مسکن سنتی، مأخذ: نگارندگان بسط فضایی و ارتباط بین فضاها

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-03]

٤- تجلی مفهوم عدل در کالبد مسکن

سوره اعراف آیه۲۹؛ قُلْ أَمَرَ رَبِّی بِالْقِسْطِ وَ أَقِیمُواْ وُجُوهَکُمْ عِندَ کلِ مَسْجِدٍ وَادْعُوهُ مُخْلِصِینَ لَهُ الدِّینَ کَمَا بَدَأَکُمْ تَعُودُونَ.

ترجمه؛ بگو: پروردگارم به عدل و داد فرمان داده و اینکه نزد هر مسجدی (هنگام نماز) روی خویش را به سوی او بدارید و او را بخوانید، در حالی که دین را برای او خالص می‌سازید. آنگونه که شما را در آغاز آفرید، باز خواهید گشت.

تفسیر؛ عدالت مفهوم وسیعی دارد که همه اعمال نیک را در بر می‌گیرد، زیرا حقیقت عدالت آن است که هر چیز را در مورد خود به کار برند و به جای خود نهند. مفهوم وسیع این دو کلمه (قسط و عدالت) مخصوصا به هنگامی که جدا از یکدیگر استعمال می‌شوند تقریبا مساوی است و به معنی رعایت اعتدال در همه چیز و همه کار و هر چیز را به جای خویش قرار دادن می‌باشد (تفسیر نمونه، جلد ۶، ص ۱۴۴).

حدیث؛ رسول خدا (صلی الله علیه و اله) میفرمایند: اگر یکی از شما به شهری داخل شد که سلطان عادل ندارد اصلا در آن جا اقامت نکند (نهج الفصاحه، حدیث ۷۵۷، ص ۱۴۱). امام صادق (علیه السلام) سه چیز است که همه مردم به آنها نیاز دارند: امنیّت، عدالت و آسایش (تحف العقول، ۳۲۰).

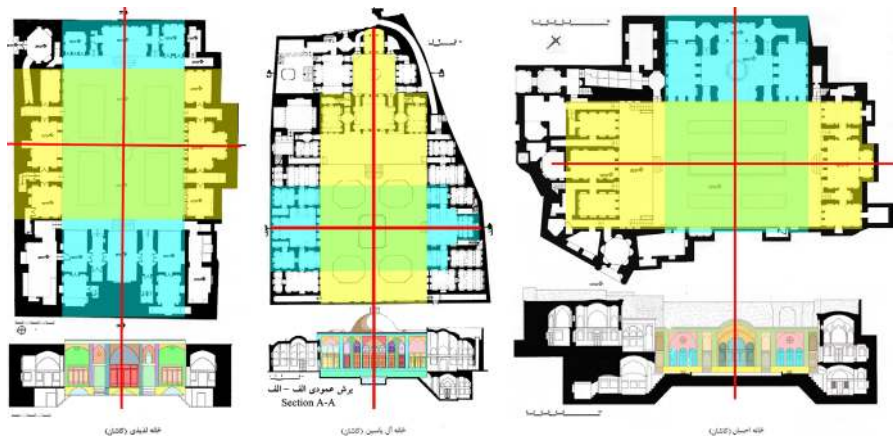
توضیحات؛ تعادل، بارزترین ویژگی و بنیادیترین اصل حاکم بر عالم وجود که مشتق از عدل می‌باشد، بیان شده است (نقیزاده، ۱۳۸۷، ص ۴۵۹). مفهوم تعادل در قرآن کریم مکررا آمده است، همچنین در برخی از مکاتب خاص فلسفه اسلامی میزان به عنوان تعادل عالم تعبیر شده که به برکت حکمت خداوند هر شی را در جای خود قرار میدهد و همه اشیاء را براساس مقدار و اندازه صحیح و عادلانه‌ای خلق کرده تعبیر شده است، به همین جهت این اصطلاح رابطه نزدیکی با نظام حاکم بر طبیعت دارد (نصر، ۱۳۸۴). اهمیت تعادل در پدیدهها به حدی است که نه تنها رعایت آن در تنظیم روابط اجزا هر پدیده، ضروری قلمداد میشود، که فراتر از آن ایجاد تعادل بین قوانین حاکم بر آنها نیز از ضروریات توفیق در اهداف خلق پدیده‌ها تلقی میگردد (بمانیان و صالح، ۱۳۹۰، ص ۶۸). تعادل و عدالت را میتوان یکی از ویژگیهای جوامعی دانست که به تولید تمدن و فرهنگ روی آورده‌اند. نخستین مبحثی که در روند طراحی مطرح میشود، درباره ترکیب و چگونگی اجزای آن است؛ چرا که هر طراحی هنگامی منطقی خواهد بود که عناصر تشکیل‌دهنده آن به گونه‌ای هماهنگ ترکیب شده باشند. بنابراین معماری مجموعه‌ای از عناصر است که به گونه‌ای با هم ترکیب شده‌اند، و شکل چگونگی آن به چگونگی ترکیب عناصر تشکیل‌دهنده آن بستگی کامل دارد. تعادل نیز هماهنگی میان تکتک بخشهای شکل‌دهنده فرآیند، فضا و بنای معمار را به ارمغان خواهد آورد (بمانیان و امینی، ۱۳۹۰، ص ۱۸).

تمام عالم هستی به تبعیت از عدل الهی به راهی مشخص میروند؛ طبیعت نیز یکی از اجزای این عالم است. انسان در طبیعت دخل و تصرف و با مواهب موجود در آن محیط مصنوع خود را بنا می‌کند. حفظ تعادلهای محیطی یکی از مسائل مرتبط با حیات سالم بشر است که از مسائل متعددی تشکیل شده است. هر ساختمان برای ایستایی در درجه اول به تعادل نیاز دارد. اصول معماری اسلامی، بر مبنای تعادل که سبب آرامش بیننده میشود، بنا نهاده شده است. این موضوع از اسپانیا تا مالزی که گستره معماری اسلامی است دیده میشود (همان، ۱۹). فشار روانی مضاعفی که از سوی بناهای ساخته دست انسان بر وی و بر روان او وارد میشود، یکی از مشکلات شهرهای معاصر است. شهر باید بتواند پاسخگویی به نیازهای مختلف انسان را از طریق فراهم آوردن اماکن و فضاهای مرتبط با هر کدام از نیازها از طریق تعادل فضایی بین فرمها، اشکال اماکن و فضاهای مختلف از طریق مکان‌یابی متوازن و هماهنگ عملکردهای پاسخگو به نیازهای مختلف انسان و نیز از طریق ارتقای آگاهی دانش و جامعه نسبت به ابعاد وجودی خویش به طور متعادل عهده‌دار شود (امینزاده و نقیزاده، ۱۳۸۱، ص ۲۶-۲۵). در نمونه‌های موردی، پلان خانه‌ها در کلیت خود دارای فرم مستطیلی متعادل است. تعادل موجود تعادل محوری است. پلان کلی ریزفضا نیز فرم مستطیلی دارد که فرم تا حدودی متقارن دارای محور متعادلی است. در این خانه‌ها نیز حیاط عامل تعادل بخش به

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-03]

فـرم اسـت؛ بـه گونـه‌ای کـه فضاهـای اطـراف حیـاط در تعـادل کامـل هسـتند. نماهـا در اطـراف حیـاط مرکـزی از تعـادل کامـل و تقـارن برخوردارنـد. ایـن تعـادل از نـوع محـوری بـوده و بـا تکـرار پنجره‌هـای اتاقهـا (سـه دریهـا) در طرفیـن طـاق مرکـزی ایجـاد شـده‌اند. بـه طـور کلـی عامـل تعـادل بخـش در ایـن گونـه خانه‌هـا حیـاط مرکـزی، طـاق مرکـزی نمـا، سـه و پنـج دریهـا و حـوض آب میتوانـد باشـد (جـدول شـماره ۴).

جدول ٤. چگونگی تجلی مفهوم عدل در کالبد مسکن سنتی، مأخذ: نگارندگان
*** خطوط افقی و عمودی قرمز رنگ نشانگر محورهای تعادل در نما و پلان میباشد.**

عدل؛ به معنای قرارگیری هر چیز در جایی که باید باشد.	خانه احسان	تعادل نسبتا زیاد، در اطراف حیاط مرکزی و تعادل نسبی در کلیت پلان. چیدمان فضاها در اطراف حیاط براساس حریم اطراف زمین هماهنگ شده است و براساس نیاز و کاربری چیده است.
	خانه آل یس	تعادل زیاد. تعادل در کلیت، زیاد و در جزئیات نسبتا زیاد است. در این خانه نیز با توجه به بستر و حریم زمین بنا و نیازهای کاربردی مجموعه، چیدمان حیاط و فضاهای اطراف صورت گرفته است. در هر حیاط مرکزی نیز کاربریها بنا به شرایط و مستلزمات آن قرار گرفته است.
	خانه لذیذی	تعادل نسبتا زیاد. طراحی متناسب با بستر طراحی شده است. راهرو ورودی، چیدمان کلی بنا ناشی از اهمییت هر بنا متناسب با کاربری و نیاز.

۵- تجلی اصل سلسله مراتب در کالبد مسکن

سوره طه آیه ۷۵؛ وَ مَن یَأْتِهِ مُؤْمِناً قَدْ عَمِلَ الصَّالِحَاتِ فَأُوْلَئِکَ لَهُمُ الدَّرَجَاتُ الْعُلَی.
ترجمـه؛ و هـر کـس در حالـی کـه ایمـان آورده و کارهـای شایسـته انجـام داده باشـد، نـزد او آیـد، پـس بـرای آنـان درجـات عالـی و برتر اسـت.
تفسـیر؛ کلمـه (درجـه) بـه طـوری کـه راغـب در مفـردات گفتـه بـه معنـای منزلـت اسـت، لیکـن در ایـن مـاده صعـود نیـز بایـد باشـد، ماننـد درجـات نردبـان، و در مقابـل آن (درکـه) اسـت کـه بـه معنـای منزلـت رو بـه پائیـن اسـت، لـذا گفتـه می‌شـود: درجـات بهشـت، و درکات جهنـم، و کلمـه (تزکـی) بـه معنـای رشـد و نمـو بـه نمـای صالـح اسـت، و در انسـان بـه ایـن اسـت کـه بـا اعتقـاد حـق و عمـل صالـح زندگـی کنـد (تفسـیر نمونـه، جلـد ۱۳، ص ۲۵۲).
حدیـث؛ دوسـت داشـتنی تریـن مکانهـای شـهر نـزد خداونـد مسـاجد و منفورتریـن مـکان شـهر نـزد خـدا بازارهـا

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-03]

هستند (نهج الفصاحه، حدیث شماره ۵۳۰، ص ۱۰۳).

توضیحات؛ سلسله مراتب از اصولی است که بیشترین تأثیرات را در شکل‌گیری محرمیت در کالبد معماری و شهرسازی سنتی ایران دارا میباشد. در لغت‌نامه‌ی جغرافیا سلسله مراتب عبارت است از: «هر گونه نظمی از عوارض و پدیده‌ها که به صورت یک طبقه‌بندی یا رتبه‌بندی ذکر شود» (مایهیو، ۲۰۰۳، ص ۲۴۷). سلسله مراتب محرمیت در خانه با تعبیر سلسله مراتب حضور و محرمیت شناخته میشود (وثیق و پشوتنیزاده، ۱۳۸۸، ص ۵۶). بحث سلسله مراتب، سخنی است میان درون و برون، چرا که حس فضای برون را در آهنگ حال و هوای درون نمیتوان یافت و به عبارتی، درون، فاقد این خواص است و احوال برون را نمیتوان به درون راه داد (شیرازی، ۱۳۸۸). پهنه شهر محل فعالیتهای دنیوی و خانه محل آرامش و راز و نیاز با حضرت احدیت است. برای گذر از مکان اول به فضای دوم، آداب و اسباب و مقدماتی لازم است که عمده‌ترین نقش آنها دگرگونی ذهن شخص و توجه او به کسی است که میخواهد با او سخن بگوید و توجه به راز و نیازی است که در پی انجام آن است (نقیزاده، ۱۳۸۷، ص ۳۷۰). رعایت سلسله مراتب در سازماندهی ارتباط فضاهای مرتبط اعم از بیرونی و درونی موردی است که کمک شایانی به پالایش ذهن و آمادگی انسان میکند. میتوان گفت این اصل بر بسیاری جنبه‌های نظری و عملی زندگی انسان حاکم است وجه و لزوم و توصیه به منازل گوناگون متوالی، روشنگر این مطلب است که اولا هر منزل جای هر کسی نیست و در این سلسله مراتب منازل، هر منزل، هر فضا، هر حریمی با ویژگیهای خاص خود به عدهای خاص تعلق دارد. که شایستگی‌ها و بایستگی‌های لازم را تحصیل نکنند. امکان وصولشان به آن منزل و همچنین امکان عبورشان از آن منزل برای رسیدن به منزل بالاتر میسر نیست (همان، ۳۷۰). اصل سلسله مراتب در معماری سنتی حریم‌های خصوصی را با ایجاد شکستگی در محورهای حرکت از دیگر فضاها جدا میکرده است (آیوازیان، ۱۳۷۶، ص ۴۹). اصل سلسله مراتب که ارتباط قلمروهای محیط زندگی را از عمومی تا خصوصی (عمومی، نیمه عمومی، نیمه خصوصی و خصوصی) تعریف و تعیین میکند. به دلیل ویژگیهای مسکن که آن را مسکن نامیده‌اند از اهمیت خاصی برخوردار است. در رابطه با مسکن، سلسله مراتب را میتوان در دو وجه بیرونی و اندرونی مورد مداقه قرار داد. سلسله مراتب بیرونی به ارتباط داخل مسکن با سایر فضاها و عملکردهای پیرامون آن میپردازد. در حالی که سلسله مراتب درونی بر تبیین ارتباط عناصر داخل مسکن با یکدیگر متمرکز است. تأثیر اصل سلسله مراتب بر معماری مسکن، به تبیین مراتب و نحوه ارتباط قلمروهای مختلف (عمومی، نیمه عمومی، نیمه خصوصی و خصوصی) میپردازد و حد و حریم و فضاها و عناصر ارتباطی هر یک را تعیین مینماید (نقیزاده، ۱۳۸۷، صص ۴۵۸-۴۵۷). در خانه‌های قدیمی ورود به حیاط تابع یک سلسله مراتب فضایی است که فرد پس از عبور از آنها وارد حیاط میشود. پس از ورود به هشتی در مسیر دالان به حیاط وارد میشویم دالانی که هشتی را به حیاط وصل میکند، نیمه تاریک است. فضا به تدریج روشنتر میشود؛ آنقدر که همزمان و هم‌مکان به روشنی و به حیاط می‌رسیم (حائری، ۱۳۸۸، ص ۱۲۲). این سیر از فضای بیرون به حیاط، یک تجربه بسیار غنی را برای فرد به ارمغان می‌آورد. و آن القای حسی از درون است (همان، ۱۶۵). در خانه‌های ایرانی ورود به داخل خانه سلسله مراتبی از فضای باز به بسته را طی میکرده است مراتب فضایی ورود به این صورت بود است از: فضای باز به فضای پوشیده (نیمه باز، بینابین و حریم) و از آنجا به فضای بسته (بمانیان و همکاران، ۱۳۹۱، ص ۷) (جدول شماره ۵).

جدول شماره ۵: چگونگی تجلی سلسله مراتب در مسکن سنتی، مأخذ: نگارندگان

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-03]

٦- تجلی اصل تناسب و توازن در کالبد مسکن

سوره حجر آیه ۱۹ و ۲۱؛ وَالْأَرْضَ مَدَدْنَاهَا وَأَلْقَيْنَا فِيهَا رَوَاسِيَ وَأَنبَتْنَا فِيهَا مِن كُلِّ شَيْءٍ مَّوْزُونٍ. وَ إِن مِّن شَيْءٍ إِلَّا عِندَنَا خَزَائِنُهُ وَ مَا نُنَزِّلُهُ إِلَّا بِقَدَرٍ مَّعْلُومٍ. و زمین را گستراندیم و در آن کوه‌های استوار افکندیم و در آن از هر چیز سنجیده و به اندازه، رویاندیم. و هیچ چیز نیست مگر آنکه منابع و گنجینه‌های آن نزد ماست و ما جز به مقدار معین فرو نمی‌فرستیم.

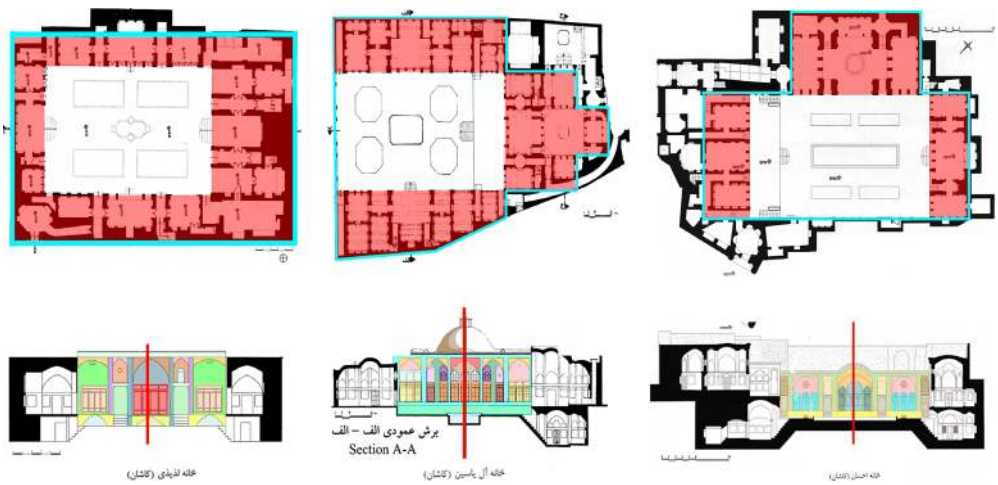
تفسیر؛ کلمه «موزون» از «وزن» و به معنای سنجیدن اجسام از جهت سنگینی است، لیکن آن را عمومیت داده و در اندازه‌گیری هر چیزی که ممکن باشد آن را اندازه‌گیری کرد، از قبیل اندازه‌گیری طول با وجب و یا ذراع و امثال آن، و اندازه‌گیری حجم، و اندازه‌گیری حرارت، و نور، و نیرو، و غیر آن استعمال کرده‌اند. (قدر) یعنی مبلغ و مقدار و کمیت معین هر چیز. به عبارتی دیگر مراد از (قدر) خصوصیت وجودی و کیفیت خلقت هر موجود است و اینکه فرمود (قدر معلوم) دلالت میکند که قدر هر موجودی برای خدای تعالی در آن زمانی که نازل میشود، معلوم است، یعنی هر موجودی قبل از وجودش معلوم القدر است و خدا برای او حدی قرار داده که ازآن تجاوز نمیکند، پس قدر و کمیت هر چیز از نظر علم و مشیت مقدم بر آن چیز است هر چند که به حسب وجود مقارن با آن بوده و از آن جدا نمیشود (ترجمه المیزان، جلد ۱۲، ص، ۲۰۵).

حدیث؛ امام رضا (علیه السلام) به یونس بن عبدالرحمن فرمودند: آیا میدانی که قدر چیست؟ یونس پاسخ داد: خیر، حضرت فرمودند: قدر همان هندسه و مرزبندی است، مانند مقدار بنا و زمان فنا (عیون الاخبار الرضا ع، دینوری، ص ۱۵۴).

توضیحات؛ تناسب ارزشی است ذهنی و فقط در ارتباط با شکل قابل بررسی است (گروتر، ۱۳۹۰، ص ۳۶۰). تناسب به ما این خبر را میدهد که بین اندازههای مختلف چه نسبتهایی وجود دارد (همان، ص ۳۶۸). تناسب تابع مقیاس است و تناسب مقیاس جزء ضروریات هر ترکیب محسوب میشود. در معماری ایران، اولین اصل، مردم واری است که به معنای داشتن مقیاس انسانی است در اینباره از واحدهای کوچکی چون پیمون بهره میگیرند. که آن نیز با ابعاد انسانی مرتبط است (بمانیان و امینی، ۱۳۹۰، ص ۲۰). تناسب یکی از اصول اولیه‌ی اثر هنری است که رابطه بصری میان اجزای آن را بیان میکند. یکی از دلایل زیبایی یک اثر تجسمی وجود تناسب میان رنگها، خطها، سایه-روشن و شکلهای آن است. میتوان در یک تابلوی نقاشی روابط متناسبی میان خطوط سیال خیال-انگیز، رنگها و وسعت سطوح برقرار کرد. و یا در یک اثر حجمی روابط مناسبی میان فرورفتگی‌ها و برجستگیها، فضای منفی و مثبت، بافتها و سطوح مختلف ایجاد کرد، همانطور که گوش یک نوازنده بلافاصله وجود یک نت خارجی را تشخیص میدهد، یک دیدهی حساس و کارآزموده به سرعت عدم تناسب را در رنگها و شکلهای یک اثر تجسمی میبینند (حسینیراد، ۱۳۸۴، ص ۶۰) (جدول شماره ۶).

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-03]

جدول ٦. چگونگی تجلی اصل تناسب در کالبد مسکن سنتی، مأخذ: نگارندگان

بررسی تناسب در پلان و نمای واحد مسکونی	خانه احسان	طراحی متناسب با بستر در این خانه نیز دیده میشود. چیدمان فضاها در اطراف حیاط براساس حریم اطراف زمین هماهنگ شده است و براساس نیاز و کاربری چیده است.
	خانه آل یس	تمامی فضاها متناسب با بستر طراحی شده است. در این خانه نیز با توجه به بستر و حریم زمین بنا و نیازهای کاربردی مجموعه، چیدمان حیاط و فضاهای اطراف صورت گرفته است. در هر حیاط مرکزی نیز کاربریها بنا به شرایط و مستلزمات آن قرار گرفته است.
	خانه لذیذی	طراحی متناسب با بستر طراحی شده است. راهرو ورودی، چیدمان کلی بنا ناشی از اهمییت هر بنا متناسب با کاربری و نیاز.

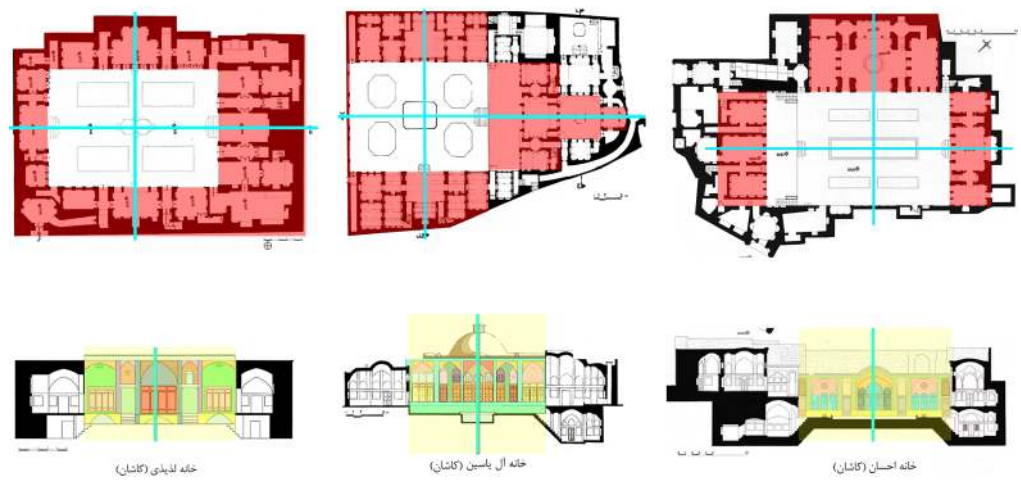
فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۸ پاییز ۱۳۹۶
No.48 Autumn 2017

توازن

هرگاه در یک اثر تجسمی انرژی بصری اجزای آن با یکدیگر و نسبت به کل اثر متعادل باشند، آن اثر دارای ترکیبی متوازن خواهد بود. اگر چه ممکن است اجزای آن نسبت به یکدیگر قرینه نباشد در واقع توازن بیان‌کننده‌ی روابط متعادل عناصر بصری در یک ترکیب غیر متقارن است (همان، ۷۱). در مواردی که انگیزه ایجاد طرح، فضای درونی است، محور اصلی توجه توأمان به تعادل و توازن است. در بسیاری از خانه‌های سنتی، اگرچه در حفظ اصول هندسی تقارن و مرکزشان تلاش شده، اما تقارنشان در پاسخگویی به فشارهای محیطی از هم پاشیده و به توازن نیانجامیده است (بمانیان و امینی، ۱۳۹۰، ص ۱۹). برای شناخت تعادل باید توازن را شناخت. توازن با ریتم و توارتر همراه و توام است. ریتم از مقیاس قویتر است؛ زیرا با ریشه احساس سرو کار دارد. که یکی از ویژگیهای معماری عمیقتر است. تأثیر ایجاد شده توسط ریتم، ذاتی است. ریتم جزیی از جریان زندگی است که ما با آن تنفس میکنیم و این سریعترین واکنش انسان به ریتم است که با آن هماهنگ میشود. ریتم گاه بصورت متقارن و گاه بصورت منظم سرعت بیشتری مییابد و به اصطلاح کیفیت شادتری به خود می‌گیرد. از اینرو انتخاب هر طرح ساختمانی با ریتم و تناسب متوازن که بتواند احساسات دلخواه معمار را در تماشاگر بیدار کند، از وظایف اصلی معمار و هنر خلاقه اوست (مایس، ۱۳۸۳، صص ۲۵۶-۲۵۵) (جدول شماره ۷).

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-03]

جدول ۷. چگونگی تجلی اصل توازن در کالبد مسکن سنتی، مأخذ: نگارندگان

بررسی توازن در پلان و نمای واحد مسکونی	خانه احسان	توازن در پلان: توازن نسبتا زیاد در اطراف حیاط مرکزی و توازن نسبی در کلیت پلان. توازن در نما نسبتا زیاد.
	خانه آل یس	توازن در پلان: زیاد توازن در نما و جزئیات نما زیاد است.
	خانه لذیذی	توازن در پلان: توازن نسبتا زیاد در اطراف حیاط مرکزی و توازن نسبی در کلیت پلان. توازن در نما نسبتا زیاد.

۷- تجلی مفهوم وحدت هندسی در کالبد مسکن

سوره مؤمنون آیه ۵۲؛ وَ إِنَّ هَـذِهِ أُمَّتُكُـمْ أُمَّـةً وَحِـدَةً وَ أَنَـا رَبُّكُـمْ فَاتَّقُـونِ.

ترجمه؛ و البتّه این اُمت شما اُمت واحدی است، و من پروردگار شما هستم؛ پس، از من پروا کنید.

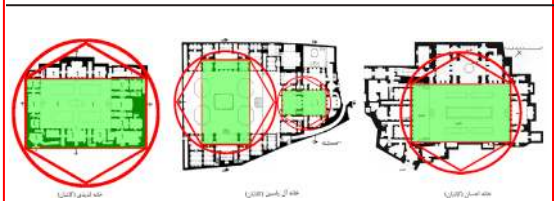
تفسیر؛ این آیه به وحدت و یگانگی جامعه انسانی، و حذف هر گونه تبعیض و جدائی دعوت می‌کند، همانگونه که او پروردگار واحد است انسانها نیز امت واحد هستند. به همین دلیل باید از یک برنامه پیروی کنند همانگونه که پیامبرانشان نیز به آئین واحدی دعوت می‌کردند که اصول و اساس آن همه جا یکی بود: توحید و شناسائی حق، توجه به معاد و زندگی تکاملی بشر و استفاده از طیبات و انجام اعمال صالح، و حمایت از عدالت و اصول انسانی. آیه بعد به دنبال دعوتی که به وحدت و یگانگی در آیه قبل شد، انسانها را از پراکندگی و اختلاف با این عبارت بر حذر می‌دارد: اما آنها کارهای خود را به پراکندگی کشاندند و هر گروهی به راهی رفتند: فتقطعوا امرهم بینهم زبرا (تفسیر نمونه جلد ۱۴، ص ۲۵۸).

حدیث؛ در شهرهای بزرگ و (مسلمان نشین) سکونت کن زیرا؛ مرکز اجتماع مسلمانان است، و از جاها و مناطقی که مردم آن از یاد خدا غافلاند، و به یکدیگر ستم (و جفا) روا میدارند و بر اطاعت از خدا به یکدیگر کمک نمیکنند، بپرهیز (نهج البلاغه، محمد دشتی، نامه۶۹، بند ۹، ص ۶۱۰). کسی که به اندازه یک وجب از مسلمانان دور شود خداوند ریسمان اسلام را از گردنش بیرون میآورد (نهج الفصاحه، حدیث شماره ۳۰۵، ص ۶۲).

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-03]

توضیحـــات؛ طبیعـت جمـادی و گیاهـی و حیوانـی مظهـر کثـرت انـواع شـکلها و رنگهـا، بافتهـا و بوهـای متنـوع و دلپذیـر اسـت و ایـن کثـرت بـه حفـظ همـه جاذبه‌هـای آن در هندسـه‌ای منظـم و قرینه‌سـازی شـده معمـاری میشـود و بـر حـول محورهـای فضاهـای اصلـی سـاختمان و ایوانهـا و محلهـای عبـور و مـرور بـه گونـه‌ای سـامان میدهـد کـه قطـب و قلـب محوطـه آب حیـات آفریـن و وحدت‌بخـش و دل بـر آسـمان سـپرده قـرار میگیـرد (شـهیدی و بمانیـان، ۱۳۸۸، ص ۵۰). ایـن مفهـوم کـه بـر مبنـای اصـل توحیـد در جهان‌بینـی اسـلامی پایه‌ریـزی شـده، پدیـد آورنـده اصـل حرکـت از کثـرت بـه وحـدت بـوده اسـت. ایـن مهـم، معمـاران را بـر آن داشـت تـا آثـاری را خلـق نماینـد کـه تجلیـگاه اندیشـه‌های توحیـدی و فراطبیعـی و اعتقـاد بـه خدایـی واحـد باشـد. آنـان در تجسـم وحـدت و تجلـی اندیشـه توحیـدی خـود، از مفاهیمـی چـون عدالـت- کـه ویژگـی بـارز خداونـدی اسـت- و از عناصـری چـون هندسـه، نـور و وزن در بسـتری عظمت‌گـرا، متمرکـز بـا حضـور مکـرر عناصـر کـه تنهـا ذکـر خالقـی یگانـه را میگوینـد، بهـره برده‌انـد. تأکیـد آنـان بـر کانـون و مرکزیـت فضایـی، جفتسـازی و تقـارن، محوربنـدی و جایگزینـی فضاهـای اصلـی بـر روی محورهـای اصلـی، از جملـه تکنیکهایـی اسـت کـه معمـاران جهـت تجلـی مفهـوم والای وحـدت، در قالبـی مـادی و فیزیکـی از آنـان بهـره جسـته‌اند (بمانیـان و همـکاران، ۱۳۸۹، ص ۵۶). هندسـه در علـوم اسـلامی، پیونـد تنگاتنگـی بـا مفهـوم «قـدر» در سـاحت هنـر اسـلامی، بـاز آفرینـنده صـور قـرآن دارد (بلخـاری، ۱۳۸۸، ص ۳۹۸). معمـاری بـا نـکات بسـیاری از قبیـل بعـد، تناسـب، تعـادل و نظایـر اینهـا همـراه اسـت. کـه وجـود آنهـا جایـی بـرای انـکار نـدارد. پـس از ظهـور اسـلام، معمـاری ایـران بـا زمینـه‌ای کـه از پیـش از اسـلام داشـت حرکتهـای تـازه‌ای در معمـاری ایـران انجـام داد. هندسـه و تناسـبها جایـگاه وسـیعی در معمـاری ایـران داشـته اسـت. بـه طـور کلـی، ایرانیـان بـر ایـن بـاور بوده‌انـد کـه تمامـی آفریدههـای انسـان و طبیعـت پذیـرای قوانیـن ریاضـی ماننـد تشـابه، تقـارن، هندسـه هسـتند (بمانیـان و امینـی، ۱۳۹۰، ص ۲۰). هندسـه ایرانـی عـلاوه بـر دخالت‌هـای اصولـی، وسـیله برقـراری نظـم و همبسـتگی عمومـی و کلـی بیـن تمـام عوامـل مثبـتِ اسـت (ابوالقاسـمی، ۱۳۶۵). اسـتفاده از الگوهـای هندسـی هماهنـگ در اجـزا و کلیـت بنـا و فضاهـای داخلـی و خارجـی، در نمـود بصـری وحـدت و حضـور خداونـد، حضـوری کـه در همهجـا محسـوس اسـت مؤثـر اسـت همچنیـن اسـتفاده از هندسـه مرکزگـرا در بیـان بصـری معنـای وحـدت در کثـرت و کثـرت در وحـدت مناسـب اسـت (بمانیـان و عظیمـی، ۱۳۸۹، ص ۴۳). معمـاران سـنتی بـا توسـل بـه هندسـه و بـا درک و تجسـم فضایـی و نیـز آگاهـی از کـم و کیف آن، تناسـبات و ابعـاد را تعییـن و سـاختار اصلـی خانـه سـنتی را ایجـاد میکردنـد، ایـن هندسـه در سـاختار آشـکار بنـا بـه صـورت خطـوط و تناسـبات صـورت بنـا را ترسـیم میکـرد، ولـی در باطـن اشـاره و رمـز آن حقیقـت معنـوی پنهـان اسـت. فضاهـای خانـه سـنتی وسـیله برقـراری همبسـتگی و کلـی بیـن عوامـل مؤثـر در طراحـی خانـه میباشـد. هندسـه کـه از مربـع، دایـره، و اشـکال منتظـم تشـکیل شـده در مکانهـای مختلـف یکسـان اسـت امـا راههـای طـرح و اسـتفاده از خطـوط، تناسـبات و ایجـاد مفاهیـم مختلـف و پنهـان در معمـاری بسـیار متفـاوت میباشـد (مسـائلی، ۱۳۸۸، ص ۳۴) (جـدول شـماره ۸).

جدول ۸. چگونگی تجلی وحدت هندسی در کالبد مسکن سنتی (وحدت کل با جزء)، مأخذ: نگارندگان

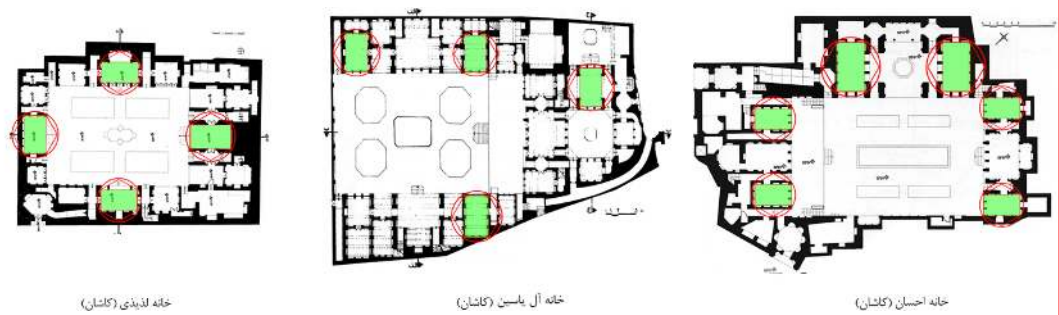

خانه‌هـای تاریخـی دارای هندسـه‌ای از اشـکال مربـع و مسـتطیل میباشـند و ایـن اشـکال در فضـای مختلـف ماننـد اتاقهـای سـهدری یـا پنجـدری بسـته بـه کاربـرد فضـا بـزرگ یـا کوچـک میباشـند این تناسـبات براسـاس انـدازه فرشـهای ایرانـی در نظـر گرفتـه میشـدند و نیـز تناسـبات انسـانی و نیـز نیـاز وی بـه فضـا بـرای انجـام فعالیتهـای مختلـف ماننـد خوابیـدن، نشسـتن و غیـره طراحـی میشـده اسـت (بمانیـان و همـکاران، ۱۳۹۱، ص ۶۶۰) (جـدول شـماره ۹).

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۸ پاییز ۱۳۹۶
No.48 Autumn 2017

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-03]

جدول ۹. چگونگی تجلی وحدت هندسی در کالبد مسکن سنتی (وحدت اجزاء با همدیگر)، مأخذ: نگارندگان.

از جملـه مصادیـق وحـدت، هماهنگـی خانـه در بافـت مسـکونی بـا دیگـر واحدهـای همسـایگی اسـت. نیـاز بـه هماهنگـی بـا دیگـر واحدهـای همسـایگی و هماهنگـی جـزء بـا کل در واحـد همسـایگی و هماهنـگ بـودن بنـا از نظـر ظاهـری و مـادی بـا دیگـر واحدهـای مسـکونی در واحـد همسـایگی و تعریـف نمـودن مصالـح مطابـق بـا اقلیـم و همسـایگی‌ها همگـی، از جملـه مصادیـق وحـدت همسـایگی اسـت (جـدول ۱۰).

جدول ۱۰. بررسی هماهنگی با دیگر واحدهای همسایگی در نمونه‌های مورد بررسی، مأخذ: نگارندگان.

خانه احسان		در دیـد از بـالای خانـه احسـان، میتـوان هماهنگـی آن بـا دیگـر خانـه‌هـای واحـد همسـایگی را مشـاهده کـرد. تمـام خانه‌هـا دارای حیـاط مرکـزی هسـتند. در مـورد مصالـح سـاخت نیـز خانه‌هـا هماهنـگ بـا هـم و از یـک نـوع مصالـح اسـتفاده کرده‌انـد.
خانه آل یس		در دیـد از بـالای خانـه آل یـس مشـاهده میشـود کـه ایـن خانه‌هـا در نـوع کلـی شـبیه خانه‌هـای دیگـر محلـه اسـت. همگـی دارای حیـاط مرکـزی و یـک جهتگیـری مشـخص و هندسـه نظام‌منـد هسـتند. و از مصالـح همگـن در سـاخت خانه‌هـای خـود اسـتفاده کرده‌انـد. در مـورد گنبدهـای مشـخص در پشـت بـام میتـوان نمونه‌هـای مشـابه‌ای را در خانه‌هـای همسـایگان مشـاهده کـرد.
خانه لذیذی		دیـد از بـالای خانـه لذیـذی نشـان میدهـد کـه تمـام خانه‌هـا دارای حیـاط مرکـزی هسـتند. فـرم هندسـی ایـن خانـه بـا خانه‌هـای همسـایه دارای کلیـت واحـدی اسـت. در مـورد جهتگیـری هندسـی و مصالـح سـاخت نیـز خانه‌هـا هماهنـگ بـا هـم و از یـک نـوع مصالـح اسـتفاده کرده‌انـد.
نتیجه‌گیری	هـر سـه خانـه در هماهنگـی کامـل بـا واحدهـای همسـایگی هسـتند و ایـن هماهنگـی در سـاختار، تیـپ پـلان و نمـا و مصالـح بـه کار رفتـه و هندسـه جهتگیـری دیـده میشـود.	

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-03]

۸- تجلی اصل تنوع و تضاد در کالبد مسکن

سوره مرسلات آیه ٤١ و ٤٢ و ٤٣ و ٤٤؛ إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي ظِلَالٍ وَ عُيُونٍ. وَ فَوَاكِهَ مِمَّا يَشْتَهُونَ. كُلُوا وَاشْرَبُوا هَنِيئاً بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ. إِنَّا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ.

ترجمه؛ همانا پرهیزکاران در سایه‌ها و چشمه‌ها (قرار دارند). و هر نوع میوه که بخواهند فراهم است. بخورید و بیاشامید به پاداش آنچه انجام می‌دادید، گوارایتان باد. همانا ما این‌گونه نیکوکاران را پاداش می‌دهیم.

تفسیر؛ «ظلال» جمع ظل به معنی سایه است، خواه سایه‌ای مانند سایه درختان در روز، و یا سایه‌ای که در تاریکی شب حاصل می‌شود، در حالی که فیء به سایه‌ای گفته می‌شود که تنها در مقابل یک مبدا نورانی به وجود می‌آید همچون سایه درختان در مقابل آفتاب. و مراد از کلمه «عیون» چشمه‌های آن است. سپس می‌افزاید: (و فواکه مما یشتهون) آنها در میان انواع میوه‌ها از آنچه مایل باشند و می‌خواهند قرار دارند (تفسیر نمونه، جلد ۲۵، ص ۴۲۶).

حدیث؛ امام علی(علیه السلام) به حارث همدانی نوشتند: ... از سکونت در منازل غفلت و جفا و آنجا که یاوران و اطاعت کنندگان خدا کماند، بپرهیز (نهج البلاغه، نامه ۶۹).

توضیحات؛ واژه تضاد زمانی معنا پیدا میکند که رابطه یک عنصر خاص با دیگر عناصر مورد بررسی قرار گیرد. تضاد به این معنی است که آنچه ساخته میشود به عمد خود را از محیط اطراف جدا کرده به عنوان «چیز دیگر» خود را نشان میدهد. در دیدگاه نظریه اطلاعات «چیز دیگر بودن» به معنی غیر منتظره بودن است یا بداعت. هر چیز بدیعی باید حداقل ارتباطی با چیزهای قبلی (زمینه) داشته باشد تا پیام آن قابل درک باشد. به این معنی که برخلاف کوشش طراح در چیز دیگر بودن نقش، بایستی عوامل از زمینه در نقش حفظ شده باشد (پاکزاد، ۱۳۸۵، ۱۲۹). در کنار تضاد مفاهیم دیگری همچون تقابل،تباین، تجانس و اختلاف مطرح می‌شوند.که میتوان متناسب با نوع استفاده، آنها را به عنوان درجه‌هایی از تضاد به شمار آورده و تضاد در کنار این مفاهیم ماهیت خود را بیشتر آشکار می‌کند (هاشمی و رنجبر، ۱۳۸۸، ص ۵۰).

از نظر قرآن نظام خلقت در عین تضاد و تزاحمی که بین اجزایش است به نحو خاصی به هم مرتبط و پیوسته است و آن رشته ارتباط خاص، اجزای عالم را هم آغوش و هماهنگ یکدیگر کرده و در اثر این هم آغوشی و هماهنگی، هر موجودی را به نتیجه اثر رسانیده است (اصغری، ۱۳۷۸). یکی از اصول پایه و بسیار قابل اهمیت در خلق اثر هنری توجه به نقش کنتراست و استفاده از آن است. کنتراست به معنای تضاد، تباین و کشمکش متقابل میان عناصر و کیفیتهای بصری است. کنتراست ارتباط منطقی و در عین حال متضادی را میان اجزا و عناصر مختلف یک ترکیب و یا یک اثر هنری بیان میکند (حسینیراد، ۱۳۸۴، ص ۷۲). هر مفهومی فقط در مقابل ضد خود معنا پیدا می‌کند بدون سرما گرمایی وجود ندارد و یا بدون پستی، بلندی نیست، و بدون تلخی، شیرینی معنا ندارد. تضاد یا کنتراست موجود در پدیده‌ها باعث حساستر شدن قوای حسی ما نسبت به معنای آنها میشود (دانیس، ۱۳۸۸، ص ۱۲۵). کنتراست به واسطه نقش مهمی که در انتقال معانی و مفاهیم در زندگی، طبیعت و آثار هنری دارد، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. انسان به طور طبیعی بسیاری از مفاهیم را از طریق مقایسه‌ی میان معانی و شکل‌های آنها درک میکند. همچنان که مفهوم شب و روز، سردی و گرمی، خوبی و بدی، زشتی و زیبایی و یا بزرگی و کوچکی، پهنی و باریکی، تیرگی- روشنی و هندسی و غیر هندسی از طریق تجربه و شناخت تفاوتها و مقایسهی میان آنها فهمیده میشود (حسینی‌راد، ۱۳۸۴، ص ۷۲). وجود زوجهایی همچون «آب و خشکی»، «گیاه و غیر گیاه»، «نور و سایه»، «آفتاب و مهتاب»، «باد و هوای ساکن»، «زمین و آسمان» و ... در محیط میتواند عامل ایجاد تنوع و در نتیجه باعث شادی و سرزندگی شود. زوجیت طبیعت سبب میشود که محیط زندگی انسان چهره ثابتی به خود نگیرد و هر روز تحت تأثیر تغییرات آن، با برکت گردد. آنچنان که ثبات خود را از دست ندهد (بمانیان و صالح، ۱۳۹۰، ص ۶۸). بهره گرفتن از کنتراست در آثار هنری باعث جلوه بیشتر معنی، گویاتر شدن حالت، قوی‌تر نشان دادن احساس و

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-03]

در نتیجه انتقال مفاهیم و پیامها به شکلی مؤثر و عمیقتر است. در حالی که عدم بهره‌گیری از کنتراست در کیفیت و عناصر تأثیرگذار معمولا باعث یکنواختی، ملال و ناپایداری در تأثیرگذاری و عدم جذابیت اثر می‌شود. به طور مثال اگر نور را از یک محیط بصری حذف کنیم قادر خواهد بود برجستگی و فرورفتگی، تیرگی و روشنی، بزرگی و کوچکی و رنگ اشیا را تشخیص دهیم و همه چیز در تاریکی یکنواخت شناور خواهد شد و ارتباطی با مفاهیم فضای بصری مورد نظر به‌وجود نخواهد آمد. همچنین در صورت وجود نور بیش از حد و منابع نوری متعدد که منجر به حذف تیرگی‌ها شود با فضای روشن و یکنواختی منجر میشویم که به دلیل از بین رفتن کنتراست تیرگی- روشنی هیچگونه جذابیت بصری در آن دیده نمیشود. در حالی که وجود نور و تاریکی باعث ایجاد سایه- روشن و در نتیجه تشخیص فضای بصری میشود. در چنین حالتی هر چیزی به شکل، رنگ و ابعاد طبیعی خود میشود (حسینیراد، ۱۳۸۴، ص ۷۳). کنتراست نقطه مقابل تعادل است، کنتراست یا تضاد برهم زننده آن تعادل است، ذهن را تحریک و توجه را جلب میکند. بدون کنتراست تمامی مدارکات ذهن از بین میروند. و حالتی شبیه به مرگ یعنی حالت فنا به‌وجود میآید (دانیس، ۱۳۸۸، ص ۱۲۶) (جدول شماره ۱۱).

جدول ۱۱. چگونگی تجلی اصل تنوع و تضاد در کالبد مسکن سنتی، مأخذ: نگارندگان

نتیجه‌گیری و جمع‌بندی

با مطالعه و بررسی آیات و روایات میتوان براساس جدول ذیل به هفت اصل اساسی به عنوان معیارهای مؤثر بر کالبد مسکن به همراه توصیه- های طراحی اشاره نمود.

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-03]

جدول ۱۲. تحلیل اصول و معیارهای مسکن مطلوب براساس آیات و روایات

نشانی آیه	پیام و نکته‌ها	تجلی اصول در کالبد مسکن	توصیه‌های طراحی مسکن براساس آموزه‌های اسلامی
توبه آیه ۷۲	– «جنّاتِ عَدن»، طبق روایات، بهترین و شریف‌ترین منطقه‌ی بهشت و جایگاه پیامبران و صدّیقان و شهداست، منطقه‌ای که از نظر خوبی، به خیال کسی خطور نکرده است. – خداوند به اهل نفاق، «نار جهنّم» وعده داده، امّا به اهل ایمان «جنّات، مساکن». –«جنّت» به باغهای دنیا نیز گفته می‌شود (بقره آیه ۳۵). – بزرگ‌ترین امتیاز بهشت، خلود در آن و جاودانگی نعمت‌های آن است. «خالدین فیها». – زندگی آخرت تنها معنوی نیست، بلکه مادّی و جسمانی است. «جنّات، مساکن طیّبهً». – مسکن خوب، وقتی ارزشمند است که در منطقه‌ی خوب باشد. «مساکن طیّبهً فی جنّات عدن». – از تمایلات طبیعی انسان به آب، سرسبزی، باغ، بوستان و منزل، در جهت گرایش به معنویت استفاده کنیم. «وعدالله... جنّات تجری من تحتها الانهار...». – لذّت‌های معنوی، بالاتر از لذّت‌های مادّیِ بهشت است. «رضوان من الله اکبر». – بهشت نیز درجات و مراتبی دارد. «جنّات‌تجری، جنّات‌عدن و رضوان من الله اکبر».	رعایت اصل طبیعت	– بهشت حد والای طبیعت است. – براساس آیه ۳۵ سوره بقره، بهشت، مسکن اولیه بشر و خانه اخروی مومنین است. – بکارگیری توصیفات بهشتی در خانه برای آرامش و آسایش. – منظر و دید مناسب برای رؤیت آسمان در فضای مسکنی که امکانش وجود دارد. – اهمیت دید در شب مسکن با معیارهای زیباشناسی. – لزوم دیده شدن ستارگان آسمان در شب. – دیدن نزول آب باران از آسمان برای ساکنین. – صحنه‌پردازیهای هنری در فضای مسکن مرتبط با مفهوم مسکن و زیبایی فضای مسکن و صحنه‌پردازی طلوع و غروب (ایجاد فضای ذکر).

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-03]

احزاب آیه ۵۳	– ایمان، مستلزم رعایت ادب و آداب اجتماعی است. «یا ایها الّذین آمنوا لا تدخلوا... » – حقّ آرامش در مسکن برای همگان محترم است، خصوصاً برای رسول‌خدا صلی الله علیه وآله. «لا تدخلوا بیوت النبیّ» – بهتر آن است که مهمانی در منزل باشد. (نه در مهمانسرا و هتل) «بیوت النبیّ... الی طعام» – صاحب خانه حقّ دارد به کسی اذن ورود ندهد. «الاّ ان یُؤذن لکم» – اجازه برای ورود به خانه دیگران، به هر صورت کافی است و لازم نیست خود او شخصاً اجازه بدهد. («یؤذن» به صورت مجهول آمده، یعنی اجازه صاحبخانه از هر طریقی حاصل شود.) – نگاه نامحرمان به یکدیگر، در دل آنان تأثیر گذار است. «فاسئلوهن من وراء حجاب ذلکم اطهر لقلوبکم و قلوبهنّ».	**رعایت اصل عدم اشراف**	– مصون بودن فضاهای مسکن از نگاه نامحرمان. – آرامش بخشی مسکن. – داشتن فضای مناسب در ابتدای ورود به مسکن.
آل عمران آیه ۲۰۰	– اسلام، دین ارتباط است. ارتباط با مردم، خدا و پیامبران «رابطوا». – صبر و مصابره و مرابطه باید جهت‌دار باشد و در مسیر تقوی و رضای الهی قرار گیرد، وگرنه کفّار هم این امور را دارند «صابروا و رابطوا واتقوالله». – اسلام دین جامعی است، صبر و تقوی در کنار توجّه به مرزها بیان شده است «اصبروا... رابطوا».	**رعایت اصل همجواری**	– اهمیت فضای همسایگی و حسن رفتار با همسایه. – ایجاد همجواری مطلوب بین مساکن. – ارتقا و بهبود روابط همسایگی. – در نظر گرفتن فضای بیرونی برای برقراری ارتباط مناسب با مردم. – روابط اجتماعی بهینه در حیطه همسایگی مسکن و محله‌های شهری.

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-03]

اعراف آیه ۲۹	– انسان، مأمور به قسط و عدالت است. «أمر ربّی بالقسط» و کردار زشت، خارج از دائره‌ی قسط است. «لا یأمر بالفحشاء... امر ربّی بالقسط». – پایبندی خالصانه به دین، زمینه‌ی گسترش قسط و عدل است. «امر ربّی بالقسط و اقیموا وجوهکم». – عدالت، تنها یک ارزش اخلاقی نیست. فرمان حتمی الهی است. – عدالت مستمر به صورت ملکه و عادت، ارزش است، نه عدالت لحظه‌ای. – انسان‌های عادل و منصف، به تقوا نزدیکتراند. – اگر باور کنیم که خدا عملکرد ما را می‌داند، به عدل رفتار خواهیم کرد (اعراف، آیه ۸). – مفاهیم قسط و عدل شرط جامعه اسلامی است. – عدل فقط، عدالت اجتماعی و قضایی نیست. – نقش عدل در اساس خلقت عالم و تداوم هستی کائنات.	**تجلی اصل تعادل**	– تعادل در نظام کل و اجزاء. – تعادل در ارتباط متقابل با محیط. – تعادل بین فضاهای خانه. – تعادل بین خانه و همسایگان. – تعادل بین خانه و محیط طبیعی.
طه آیه ۷۵	– بهشت دارای سلسله مراتب است. «درجات العلی». – اولویّت‌ها و سلسله مراتب را مراعات کنیم (محمد آیه ۳۳). – در میان فرشتگان نیز سلسله مراتب وجود دارد، «و ما منا الا له مقام معلوم» (صافات آیه ۱۶۴). – در قیامت، سلسله مراتب است (بقره آیه ۱۴۳). – در میان انبیا، سلسله مراتب است و خاتم‌النبیّین اشرف آنهاست، زیرا همه‌ی انبیا باید مؤمن به او و حامی او باشند (آل عمران آیه ۸۱). -در قانون الهی، میان خویشاوندان نیز سلسله مراتب وجود دارد. «و اولوا الارحام بعضهم أولی ببعض» (انفال آیه ۷۵). – رعایت سلسله مراتب و موقعیّت سنّی در خانواده و جامعه لازم است «قال کبیرهم» (یوسف آیه ۸۰). – راههای هدایت نیز درجات و سلسله مراتب دارد (اسرا ۸۴). – گواهان در قیامت، سلسله مراتب دارند. برای هر امّتی، امامِ آن شاهد است و پیامبر اسلام، شاهد بر همه‌ی گواهان است (نحل آیه ۸۹). – در میان پیامبران نیز سلسله مراتب و برتری وجود دارد. حتی بهترین افراد و متّقین با هم یکسان نیستند (اسرا، ۵۵). – در احترام به دیگران، سلسله مراتب حفظ شود (صافات آیه ۱۲۰).	**تجلی اصل سلسله مراتب**	– اصل سلسله مراتب یکی از اصول بنیادین حاکم بر جهان هستی است. – رعایت نظام ارزشگذاری و دسته‌بندی فضاها براساس شأنیت کارکردیشان. – در نظرگیری مراتب برای فضاسازی خانه‌ها که این حرکت به گونه‌ای باشد که یادآور سلسله مراتب عرفانی برای نیل به مقصود الهی باشد و آرامش روحی و جسمی افراد را تأمین گرداند.

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-03]

حجر آیه ۱۹ و ۲۱	– چیزی در هستی، بدون اندازه معین آفریده نشده است. «بقدر معلوم». – آفرینش، حساب و کتاب دارد. «فقدره تقدیرا». – تدبیر هستی، بسیار دقیق است. «تقدیرا». – نظام آفرینش موجودات براساس مقدار و میزان دقیق است. «بمقدار». – توازن ناظر بر هماهنگی کلیات و جزئیات خانه است؛ که در آن توازن با نظام خلقت میباشد.	**تجلی اصل تناسب و توازن**	– بهره‌گیری از ابعاد و اندازه دقیق پیمون در کالبد. – رعایت تناسب منطقی فضاهای خانه با نیازهای کاربر (تناسب بین کاربر و کارکرد فضا). – جهان هستی متوازن است و خانه جزئی از جهان و در توازن با آن است. – توازن و تناسب خانه و فضاها، به نسبت وزنی فضاها در خانه بستگی دارد. – جنبه دیگر تناسب، هموزنی شکل فضا و کاربری آن است. – توازن اندام و عملکردها در خانه، توازن درونی فضاها؛ اصول توازن در طراحی فضاست. – سازش و هماهنگی فضاها. – در نظر گرفتن تناسب احجام و فاصله عناصر. – برقراری اندازه و نسبت مشخص زیبایی در فضاهای مسکن.
مرسلات آیه ۴۱	بهشت و دوزخ سایه‌های متفاوت دارند. «ظلّ ذی ثلاث شعب...فی ظلال و عیون». – انسان تنوع طلب است و در بهشت، باغ‌ها، چشمه‌ها، میوه‌ها، خوراکی‌ها و نهرها همه متنوّع‌اند. «فی ظلال و عیون و فواکه ممّا یشتهون». – وجود آب و درخت در کنار هم، نشانه کامیابی کامل است. «فی ظلال و عیون». – در بهشت وسعت مکانی و تنوع وجود دارد (اعلی آیه ۱۷). و تنوع – در بهشت، باغها و نهرها تعدّد دارند (نحل آیه۳۱). – تنوع میوه‌ها با رنگ، مزه، بو و شکل‌های مختلف، همه از نشانه‌های قدرت الهی است. – تنوع میوه‌ها با اراده و خواست خداوند است وگرنه یک آب، یک نوع مزه بیشتر ندارد (رعد آیه ۴). – برای تذکر، تفصیل و تنوع و تکرار لازم است (انعام آیه ۱۲۶).	**تجلی اصل تنوع و تضاد**	– استفاده از تنوع و تضاد در فضای مسکن. – گونه‌های مختلف گیاهی متناسب با اقلیم. – استفاده از تضادهای روز و شب، نور و سایه، سفیدی و سیاهی در طراحی. – در فضاهای مسکن عناصر متضاد با چینش همجواری مثبت و منفی قرار گیرد نور و تاریکی. – بکارگیری تضاد و تنوع در جزئیات (بدنه‌ها، رنگ در بدنه‌ها، مصالح و مبلمان).

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-03]

منابع و ماخذ

قرآن کریم.
ابوالقاسمی، لطیف (۱۳۶۵)، هنجارهای شکلیابی معماری اسلامی ایران، مجموعه مقالات معماری ایران.
ارباب زادگان هاشمی، سید علیرضا، رنجبر، احسان (۱۳۸۸)، بازخوانی مفهوم تضاد در ارتقاع تنوع بصری فضاهای عمومی شهری، نشریه آرامانشهر، شماره ۳.
اصغری لفمجانی، صادق (۱۳۸۸)، مبانی حفاظت محیط زیست در اسلام، چاپ اول، دفتر نشر فرهنگ اسلامی، تهران.
امینپور، احمد، مدنی، رامین و حامد حیاتی (۱۳۹۴)، بازشناسی مفاهیم مسکن و سکونت براساس آموزه-های اسلامی، فصلنامه مدیریت شهری، شماره ۴۰، ص ۴۷-۶۰.
امینزاده، بهناز (۱۳۷۹)، حکمت تماس با طبیعت در شهرهای مسلمین، نشریه علمی-پژوهشی صفه، شماره ۳۱.
امینزاده، بهنام، نقیزاده، محمد (۱۳۸۱)، آرمانشهر اسلام، شهر عدالت، نشریه صفه، شماره ۳۵.
آیوزیان، سیمون (۱۳۷۶)، حفظ ارزشهای معماری سنتی در معماری اسلامی ایران، نشریه هنرهای زیبا، شماره ۲.
بلخاری قهی، حسن (۱۳۸۸)، مبانی عرفانی هنر و معماری اسلامی، دفتر اول و دوم، وحدت وجود و وحدت شهود، کیمیای خیال، سوره مهر، تهران.
بمانیان، محمدرضا، امینی، معصومه (۱۳۹۰)، بررسی شاخصهای مؤثر در شکلگیری تعادل در معماری مسلمانان (نمونه موردی: مسجد جامع اصفهان)، فصلنامه علمی-پژوهشی مطالعات شهر ایرانی اسلامی، شماره ۵.
بمانیان، محمدرضا، پورجعفر، محمدرضا، احمدی، فریال، صادقی، علیرضا (۱۳۸۹)، بازخوانی هویت معنوی و انگارههای قدسی در معماری مساجد شیعی، فصلنامه علمی- پژوهشی شیعه شناسی، شماره۳۰.
بمانیان، محمدرضا، صالح، الهام (۱۳۹۰)، بررسی ارتباط انسان با طبیعت از منظر معادشناسی در قرآن کریم، پژوهشهای میان رشتهای قرآن کریم، شماره ۵.
بمانیان، محمدرضا، عظیمی، فاطمه (۱۳۸۹)، انعکاس معانی منبعث از جهانبینی اسلامی در طراحی معماری، فصلنامه علمی-پژوهشی مطالعات شهر ایرانی اسلامی، شماره ۲.
بمانیان، محمدرضا، علی محمدی، فرزانه، ارجمندی، سحر، بررسی اصول زیباییشناسی در معماری خانههای سنتی ایرانی (نمونه موردی: خانههای تاریخی شهر قزوین)، اولین همایش ملی اندیشهها و فناوریهای نو در معماری، تبریز-ایران.
پاکزاد، جهانشاه (۱۳۸۵)، مبانی نظری و فرآیند طراحی شهری، انتشارات شهیدی، تهران.
تولایی، نسرین (۱۳۸۲)، نقش مذهب در شکلگیری فضایی جغرافیایی. نشریه علمی و پژوهشی تحقیقات جغرافیایی, شماره ۶۹، تابستان ۸۲، صص ۶۲-۷۳.
حائری مازندرانی، محمدرضا (۱۳۸۸)، خانه، فرهنگ، طبیعت، تهران، ناشر مرکز مطالعاتی و تحقیقاتی شهرسازی و معماری.
حسینیراد، عبدالمجید (۱۳۸۴)، مبانی هنرهای تجسمی، شرکت چاپ و نشر کتابهای درسی ایران، تهران.
خسروی، محمدباقر، بمانیان، محمدرضا، سیفیان، محمدرضا (۱۳۹۲)، نقش هویتساز قائده لاضرر در شکلگیری الگوی معماری اسلامی، فصلنامه علمی-پژوهشی نقشجهان، دوره سوم، شماره ۱.
دانیس، دونیس الف (۱۳۸۸)، مبادی سواد بصری، ترجمه مسعود سپهر، انتشارات سروش، چاپ بیستم، تهران.
راپاپورت, آموس (۱۳۸۸)، انسانشناسی مسکن. خسرو افضلیان, مشهد آستان قدس رضوی.
راپاپورت، آموس (۱۳۶۶)، منشاء فرهنگی مجتمع-های زیستی، ترجمه راضیه رضازاده، تهران، جهاد دانشگاهی علم و صنعت، تهران.
ستاری ساربانقلی، حسن (۱۳۹۰)، سطح بندی شهر در کلام پیامبر (ص)، فصلنامه مطالعات شهر ایرانی اسلامی، شماره ۳، ص ۴۷-۵۵.
ستاری ساربانقلی، حسن، زاهدیان، المیرا (۱۳۹۳)، جایگاه فضای سبز در معماری مسکونی ابنیه سنتی ایران با رویکرد به قرآن کریم و متون دینی، عصرآدینه، پاییز و شماره۱۶-۱۵.
سیدرضی، محمد (۱۳۸۳)، نهجالبلاغه، ترجمه: محمدتقی جعفری تبریزی، چاپ پنجم، انتشارات آستان قدس رضوی، مشهد.

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-03]

شهیدی، شریف، بمانیان، محمدرضا (۱۳۸۸)، نقش خدامحوری در شکلدهی به ساختار، اجزا و عملکردهای معماری اسلامی ایران، کتاب ماه هنر، شماره ۲۷.
شیرازی، محمدرضا (۱۳۸۸)، روایت و سکونت، رایانه معماری و ساختمان.
طهوری، نیر، جستجوی مفاهیم نمادین کاشی زرین فام، فصلنامه خیال، فرهنگستان هنر، تهران، شماره ۱، ۱۳۸۱.
غنیزاده، مسعود (۱۳۸۵)، نگاه به شهر در تمدن اسلامی، نشریه علمی و پژوهشی راهبرد یاس، شماره ۷، پاییز ۸۵، ص ۱۹۷-۲۱۰.
فرخیار، حسین (۱۳۹۲)، صد خانه- صد پلان (ویژگیهای معماری خانههای قدیمی در اقلیم گرم و خشک)، چاپ دوم، انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی، کاشان.
کورت گروتر، یورگ (۱۳۹۰)، زیباییشناسی در معماری، ترجمه جهانشاه پاکزاد و عبدالرضا همایون، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی، چاپ ششم، تهران.
مایس، پیرفون (۱۳۸۳)، عناصر معماری از فرم تا مکان، ترجمه مجتبی دولتخواه، چاپ دوم، انتشارات ملائک، تهران.
مسائلی، صدیقه (۱۳۸۸)، نقشه پنهان به مثابه دستاورد باورهای دینی در مسکن سنتی کویری ایران، نشریه هنرهای زیبا، شماره ۳۷، تهران.
مرتضی، هشام (۱۳۸۷)، اصول سنتی ساخت و ساز در اسلام، ترجمه ابوالفضل مشکینی و کیومرث حبیبی، تهران: مرکز مطالعاتی و تحقیقاتی شهرسازی و معماری.
مطهری، مرتضی (۱۳۸۰)، فطرت، انتشارات صدرا، تهران.
معماریان, غلامحسین و همکاران (۱۳۸۹)، تأثیر فرهنگ دینی بر شکلگیری خانه: مقایسه تطبیقی خانه در محله مسلمانان, زرتشتیان و یهودیان کرمان. فصلنامه تحقیقات فرهنگی, دوره سوم, شماره ۲، صص ۲۵- ۱.
ملکشاهی, غلامرضا (۱۳۸۰)، تغییرات ساختاری در اماکن مذهبی شهرهای اسلامی. نشریه علمی و پژوهشی پژوهشنامه علوم انسانی و اجتماعی, سال اول, شماره سوم، صص ۱۶۱-۱۸۳.
منصوری، علی (۱۳۸۹)، حجاب و پوشیدگی در شهرسازی ایرانی-اسلامی نمونه پژوهش میدانی بافت قدیم شهر شیراز، مسکن و محیط روستا.
مهدوینژاد، محمد جواد (۱۳۸۳): حکمت معماری اسلامی، جستجو در ژرف ساختهای معنوی معماری اسلامی ایران، نشریه هنرهای زیبا، شماره۱۹، صص ۵۷-۶۶.
نصر، سید حسین، دین و نظم طبیعت، ترجمه محمد حسن فغفوری، انتشارات حکمت، چاپ اول، تهران، ۱۳۸۴.
نقرهکار, عبدالحمید (۱۳۹۱)، اصول مفهومی طراحی خانه براساس حکمت اسلامی. مقاله چهاردهم, ص ۱-۱۷.
نقرهکار، عبدالحمید (۱۳۹۲)، تحلیل ساختار فضایی بیت الحرام و تاثیر آن بر معماری و شهرسازی ایران، مقالات بنیادی و کاربردی در حکمت هنر و معماری اسلامی، جلد اول، مقاله چهاردهم.
نقیزاده, محمد (۱۳۹۳): تدوین مبانی مسکن معاصر براساس جهانبینی اسلامی. مقاله ۳۳۳۹, صص ۳۲۱۳-۳۲۳۱.
نقیزاده، محمد (۱۳۷۹)، رابطه هویت «سنت معماری ایران» با «مدرنیسم» و «نوگرایی». نشریه هنرهای زیبا، شماره ۷، ص ۷۹-۹۱.
نقیزاده، محمد (۱۳۸۷)، شهر و معماری اسلامی (تجلیات و عینیات)، انتشارات مانی، اصفهان، چاپ اول.
وثیق، بهزاد، پشتونیزاده (۱۳۸۸)، آزاده، مفاهیم سکونت در آیات و روایت اسلامی، مسکن و محیط روستا، شماره ۲۹.
Rabah, Saoud (2002), Introduction to the Islamic City, foundation for science Technology and Civilization

[Downloaded from ijurm.imo.org.ir on 2026-11-03]